

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Uroš Zidarič

TEORETSKA OPREDELITEV (POLITIČNIH IN EKONOMSKIH) ELIT PRI
RAZLIČNIH AVTORJIH

DIPLOMSKO DELO

Mentor: Docent dr. Anton Kramberger

Somentor: Izredni profesor dr. Miroslav Stanojević

Ljubljana, 2003

KAZALO

Uvod.....	3
1. Elite.....	5
1.1. Politična elita.....	7
1.1.1. Tradicionalistične teorije elit.....	7
1.1.2. Kritične teorije elit.....	10
1.1.3. Liberalne teorije elit.....	12
1.2. Ekonomska elita.....	15
1.2.1. Marksistične teorije.....	15
1.2.2. Prekrivanje razredov in elit.....	17
1.2.3. Razredni boj: predhodnik industrijskih odnosov.....	18
1.2.4. Liberalne teorije elit.....	20
1.2.5. Spremembe v pojmovanju razreda/elite.....	21
1.2.6. Modernistične teorije elit.....	22
2. Odnos med politično in ekonomsko elito.....	23
2.1. Vloga in pomen kapitalistične socialne države.....	23
2.2. Odnos med državo in civilno družbo (v tranzicijskih državah).....	25
2.3. Odnos med demokracijo in kapitalizmom.....	26
2.4. Odnos med dominantno ekonomsko elito in državo - primerjava držav.....	30
2.4.1. Razpršenost moči v ZDA.....	34
2.5. Vpliv zasebnih investicij na odnos med državo in ekonomsko elito.....	35
3. Vloga elit v obdobju tranzicije in po njej - Slovenija.....	38
3.1. Elita kot nosilec moči in vpliva.....	38
3.2. Parcialne ekonomske reforme z vidika države.....	41
3.2.1. Managerji kot kratkoročni zmagovalci.....	43
3.3. Politični kapitalizem v tanzicijskih državah.....	45
3.3.1. Sporna vprašanja političnega kapitalizma.....	47
3.4. Privatizacija – proces in ocena.....	50
3.5. Rekrutacija na elitne položaje.....	55
4. Zaključek.....	62
5. Literatura.....	65

Uvod

»Naj je skupnost velika ali majhna, bogata ali revna, preprosta ali kompleksna, vedno nekateri njeni pripadniki izstopajo kot zelo pomembni, zelo močni ali prominentni.« (Keller v Tomšič, 1999) Organizirane in vplivne manjšine so prisotne v vseh obdobjih zgodovine človeške družbe. Problematika elit je eno pomembnejših področij proučevanja različnih družbenih mislecev, vse od antičnih časov, pa do sodobne sociologije in političnih ved. Pojem »elite« se je pojavil v 17. stoletju in se sprva nanašal na različne dobrine izjemne kakovosti. Pozneje se je njegova uporaba razširila v smislu označevanja superiornih družbenih skupin, šele konec 19. stoletja pa je postal širše poznan in uporabljen na področju družbenih ved. Seveda se kot pri mnogih drugih socioloških pojmi in konceptih, tudi pri elitah pojavljajo velika razhajanja med predstavniki različnih teoretskih usmeritev. Zaplete se že pri dvojnem pojmovanju elitnosti, saj prvo izpostavlja posedovanje takšnih ali drugačnih izjemnih osebnih lastnosti (elita znanja), druga pa v ospredje postavlja posedovanje resursov za obvladovanje družbe (elita moči). (Bottomore v Tomšič, 1999)

Teoretiki elitističnih šol trdijo, da so elite, ki so zavoljo izjemnih moralnih, psiholoških in družbenih karakteristik, superiorne do preostalih članov družbe, kreativni in dinamični element družbe in zato tudi osnovni spiritus movens človeške zgodovine. »Ljudske množice so kot korenine rastline, katere cvet je elita...« (Pareto v Atanasovski, 1997: 32) Značaj neke družbe je predvsem značaj njene elite, družbene realizacije so delo njenih elit, zgodovina družbe je kratka zgodovina njene elite, napovedi prihodnosti pa so zaznamovane z izkušnjami in pričevanji, ki izhajajo iz študija strukture politične elite. (Burnham v Atanasovski, 1997)

Moja naloga je razdeljena na tri dele. Najprej se bom dotaknil teorije elit. Pod drobnogled bom vzel teoretsko opredelitev politične in ekonomske elite pri različnih avtorjih. V drugem delu se bom poglobil v medsebojni odnos ekonomske in politične elite ter njuno morebitno povezanost oziroma ločenost. Nato bom nekaj pozornosti namenil še vlogi, ki so jo elite imele oziroma jo imajo še danes v t.i. tranzicijskih državah (tudi v Sloveniji).

Teza, ki mi bo skozi celotno nalogo »rdeča nit« je, da ima v državah z razvito tradicijo demokratičnih in kapitalističnih odnosov, ekonomska elita v odnosu do politične superioren položaj ter da je v državah, ki so pravkar premagale (nekatero še ne v celoti) turbulentno in kaotično obdobje tranzicije od socializma k demokraciji, situacija ravno obratna.

Tezo bom skušal obdelati tako s teoretičnega (analiza del različnih avtorjev), kot tudi z nekoliko bolj empiričnega vidika in sicer z analizo že opravljenih raziskav na obravnavano temo. Poskusil jo bom preveriti na različnih ravneh odnosov med družboslovnimi segmenti, in sicer med elitami, med elitami in razredi, med državo in civilno družbo ter med politično in ekonomsko sfero.

1. Elite

Glede na skupno potezo raznih teorij elit se družba neizbežno mora deliti na manjšino, t.j. elito izbranih, ki usmerjajo družbeni napredek, in množico, ki sledi temu vodenju. Družba v kateri ne bi bilo vladajoče elite in pokorne množice, za omenjene teorije in njihove zagovornike ne more obstajati. Elita je naziv za manjšo, kvalitetnejšo in močnejšo družbeno skupino. Običajno se z elito označuje skupino ljudi, ki se zahvaljujoč svojim prirojenim in pridobljenim kvaliteta nahaja na vrhu družbe in ne odloča le o svojem delovanju, temveč o delovanju in življenju celotne družbe. Misleci skozi zgodovino so elitam in njihovim pripadnikom pripisovali najrazličnejše superiorne karakteristike in sicer: biološke, psihološke, moralne in intelektualne. »Inteligenca je potrebna za elite, vera pa za množice«. (Aron v Atanasovski, 1997: 35) Medtem ko so nekateri v elitah videli nosilce tako družbenega kot ekonomskega razvoja in napredka ter jih imeli celo za rešitelje človeštva, pa so drugi, bolj kritični avtorji, izpostavljali, da člani elite svoj položaj uporabljajo predvsem za lastno korist in skrbijo za ohranjanje delitve na peščico privilegiranih, ki živi na račun de-privilegirane večine. (Mirkov, 1994)

Skozi zgodovino sociološke misli so mnogi predstavniki teorij elit dvomili v in kritizirali demokracijo kot obliko politične ureditve. Danes je demokracija še vedno eno od prizorišč boja med elitami. Boja za oblast. Za prevlado različnih, navadno nasprotujočih si interesov oziroma alians med temi. »Nosilci teh interesov, ki so hkrati zlobneži in junaki, so razredi ter elite.« (Etzioni-Halevy, 1997: 5) »Demokracija se smatra kot tip družbe, v kateri so elite - ekonomske in kulturne kot tudi politične – v principu odprte in se dejansko rekrutirajo iz različnih družbenih slojev, na temeljih vrednosti posameznika.« (Mosca v Bottomore, 1993: 9) Angleški pisatelj in pesimistični vizionar razvoja človeštva v popolni totalitarizem, George Orwel, je dejal, da so »nekateri bolj enaki kot drugi«, kar ne pomeni nič drugega kot to, da je nekaterim v življenju pač bolje postlano kot drugim. Ralph Miliband tu dodaja, da so »nekateri bolj pluralni kot drugi«, kar pomeni, da so nekateri posamezniki, oziroma skupine teh posameznikov, močnejši in vplivnejši, kar zadeva besedo pri političnem odločanju. (Etzioni-Halevy, 1993)

Za pripadnike družbenih elit lahko torej rečemo, da so to tisti posamezniki, ki se od večine razlikujejo po tem, da imajo precejšnjo moč ter vpliv na javne in politične odločitve. Elita je v

odnosu do dominantnega ekonomskega razreda (seveda, v kolikor se z njim ne prekriva) v prednosti, saj njen eliten položaj, ki ga zaseda v družbi, temelji na izjemnih resursih oziroma karakteristikah. Kritiki opozarjajo, da si tisti posamezniki, ki že v izhodišču imajo več, uspejo tudi kasneje »odrezati največji kos pogače«. Vendar poleg že omenjenih ekonomskih virov, so tu še organizacijski resursi (nadzor na organizacijami), politični resursi (podpora volivcev), simbolni resursi (znanje in sposobnost manipuliranja s simboli) in ne nazadnje osebni resursi (karizmatičnost, motivacija, energija,...). Pri osebnih resursih moramo biti previdni in ekskluzivnega lastništva nad njimi nikakor ne moremo pripisati le elitam. Je pa najverjetneje res, da jih pripadniki elit lažje izrazijo in jih na javen način lažje izkoristijo v svojo korist. Prav tem elitam, ki se dokazujejo s pomočjo javne podpore ter s karizmo, ponavadi pravimo voditelji oziroma vodje.

V modernih družbah so elite navadno razdeljene na državne in nedržavne elite. Državne elite vključujejo politične voditelje, katerih moč primarno izvira iz političnih in organizacijskih resursov, ter čelne posameznike največjih državnih organizacij, kakor so vladna birokracija, vojska in policija. Nedržavno elito pa sestavljajo ekonomska elita (vodilni poslovneži), katerih moč izvira iz nadzora nad podjetništvom in posledično ekonomskimi resursi, medijska elita, akademska in kulturna elita (vsem tem je skupen nadzor nad simboli oziroma rabo le teh), voditelji sindikatov, ki črpajo svojo moč iz političnih in organizacijskih resursov, ter voditelji družbenih gibanj, pri katerih je v igri predvsem kombinacija javnega izpostavljanja osebnih ter političnih resursov. (Etzioni-Halevy, 1997)

Elita torej zaseda vrhove družbenih hierarhij. Giovanni Sartori govori o dveh načinih, kako opredeljevati vladajočo manjšino. Po eni strani kot vladajočo elito smatra tisto skupino posameznikov, ki se nahajajo na vrhu družbene piramide moči, kar pomeni, da so na vrhu, ker posedujejo moč. Po drugi strani pa meritokratsko meni, da so na vrhu tisti, ki si to zaslužijo. (Sartori v Tomšič, 1999)

Tu bi se rad za trenutek ustavil pri opredelitvi ekonomske elite kot nedržavne. Temu je tako verjetno v državah evropskega Zahoda, ki imajo bogato zgodovino demokratičnih in kapitalističnih odnosov. Pri nas pa stvari verjetno vendarle izgledajo nekoliko drugače. V obdobju od konca druge svetovne vojne, pa do osamosvojitve Slovenije, je politika igrala ključno vlogo tudi na področju gospodarstva. V kolikor bi rekel, da je šlo za občasne stroge posege ene sfere (politične) v drugo, bi mi lahko očitali pretirano skromnost. Moč je namreč

govoriti o precejšnji trajnejši podrejenosti ekonomske sfere politični. Skoraj o zlitju ene z drugo. Verjetno gre razloge iskati v zapoznelem razvoju tržnih odnosov. Zato je pri nas ekonomska elita še vedno (pre)tesno povezana s politično. Govoriti o komunistični zaroti, pa je povsem pretirano, zagotovo pa ni napak vprašati se o pripravljenosti oziroma nepripravljenosti slovenske ekonomske sfere, da se še bolj osamosvoji od države¹, oziroma da morda prevzame dominantno vlogo, ter o utemeljenosti (morda pretiranega) strahu², da bi preko vdora tujega kapitala spet izgubili svojo samostojnost in tvegali propad lastnega gospodarstva, ki ni oziroma naj ne bi bilo dovolj konkurenčno v primerjavi z evropskim ali celo svetovnim.³

A preden se lotim odnosa med segmenti v teorijah elit, moram izpostaviti, da je obravnavanje elit povezano tudi s pojmovanjem temeljnih značilnosti posamezne družbene ureditve in razmerij oziroma odnosov, ki v njej prevladujejo, predvsem med nosilci družbene moči. Zato bom najprej razčlenil različne pristope k političnim in ekonomskim elitam.

1.1. Politična elita

1.1.1. Tradicionalistične teorije elit

V začetku 20. stoletja so se skoraj hkrati pojavili trije avtorji, ki so »oral ledino« glavne toka miselne smeri teoretskega elitizma. To so začetniki klasične elitistične teorije Wilfredo Pareto, Gaetano Mosca in Robert Michels. Ker vsak od njih nosi precejšen del zaslug za uveljavitev omenjene teoretske usmeritve, bi bilo podeljevanje očetovskega statusa nehvaležno delo.

Prisotni sta dve ključni pojmovanji elitnosti. Prvo postavlja v ospredje kriterij posedovanja moči, t.j. zmožnosti obvladovanja družbe, ter se nanaša predvsem na vodilne v sferi, se pravi na oblastno oziroma politično elito. V sferi politike ima dejavnik moči vlogo osrednjega

---

¹ Seveda ob zdravi meri (?) državnih intervencij, ki so tako v korist poslovnih in lastnikov kapitala (zaščita domačih in omejitve tujih podjetij) kot tudi zaposlenih (socialna varnost).

² Tudi tukaj v ospredje sili sicer vsepovsod prisotno vprašanje majhnosti.

³ Se pripadniki slovenske ekonomske in politične elite bojijo za lastne »stolčke«, saj bi ostrejša konkurenca razkrila raven (ne)sposobnosti in bi jim (in jim verjetno še bo) pretila zamenjava s strani posameznikov, ki si po meritokratskih načelih omenjena mesta zaslužijo? Tu se vendarle zdi zelo, če ne povsem nerealno, da bi lahko peščica posameznikov, ki si na vse kriplje (pretege) prizadeva ohraniti svoj položaj v družbi, zavirala, kaj šele zaustavila oziroma ohromila razvoj in mednarodno integracijo Slovenije. Nevidna roka Adama Smitha torej končno tudi Sloveniji in nekaterim pripadnikom njene elite, navajane klientilistične protekcije in ležernosti, pokaže svoje zobe?

medija funkcioniranja. Drugo pojmovanje pa se osredotoči na kriterij odličnosti, t.j. posedovanja vrhunskih znanj in talentov. A elita moči in elita znanja sta kakopak povezani, saj so na vsakem področju za uspešno delovanje potrebne določene kvalitete, vrline, znanja in sposobnosti. Pareto je celo mnenja, da le sovpadanje obeh, se pravi vključenost najsposobnejših posameznikov v oblastno strukturo, prinaša *stabilnost* družbene ureditve. Paretovo misel lahko podkrepimo tudi z Moscinim mnenjem, da posamezna elita, v trenutku ko pri rekrutaciji na elitne položaje namesto sposobnosti ali znanja postavi v ospredje druge kriterije, kot na primer stanovsko, družinsko ali kako drugo pripadnost, zakoraka po poti pogube. Oba avtorja izhajata iz razsvetljenske vere v razum in znanje, ki sta pogoja, da sta moč in ugled, ki ju oblast poseduje in uživa v odnosu do množice, učinkovita ter legitimna. Le racionalna družbena regulacija take oblasti prinaša idealno družbo. (Bottomore, 1993)

Omenjena klasična teorija elit, ki ji lahko rečemo tudi tradicionalistična in celo konzervativna, je v neki meri nastala kot reakcija na marksizem in meščanski liberalizem. Medtem, ko je marksistična teorija trdila, da lastništvo proizvodnih sredstev deli družbo na nadrejen in podrejen razred, teorija elit trdi, da izjemne osebne karakteristike posameznikov delijo vladarje od vseh tistih, ki se jim vlada. Le elita je odgovorna in sposobna skrbeti za napredek družbe. Nihče drug ne more popeljati družbe k vedno višji stopnji civiliziranosti.

Michels pravi, da se osnovni sociološki zakon, na katerem temeljijo politične stranke (pod tem razume politiko v širokem pomenu besede), uveljavi skozi organizacijo, ki je vir dominacije izbranih nad tistimi, ki so jih izbrali, pooblaščenec nad tistimi, ki so jih pooblastili, poslancev nad tistimi, ki so jih izvolili. »Družbi vlada elita, ki je sestavljena iz vodij različnih organizacij in strank.« (Michels v Mirkov, 1994: 95) Tudi on izhaja iz prepričanja, da je delitev na vodje in vodene naravno dejstvo, tako v naravnih kot tudi v družbenih organizacijah. Po njegovem mnenju se v družbi vzpostavi stroga hierarhija, na vrhu katere vodja monopolizira vso oblast. Organizacija s svojim vodjo na čelu se potem, ko pride na oblast, ne ukvarja več s doseganjem enakih ali podobnih ciljev kot pred tem, temveč postane konzervativna in svoja sredstva namenijo zato, da bi ohranila vodilni položaj, in se distancira od vsake aktivnosti, ki bi ta položaj ogrozila. Najpomembnejša skrb vladajoče elite postane obdržati moč. »Voditelji so izurjeni v veščini političnih iger, ki jih igrajo za lastno korist.« (Michels v Mirkov, 1994: 93) Nadzirajo svoje podrejene in občila množičnih

medijev, ter s pomočjo akumuliranih znanj in sposobnosti za vodenje ustvarijo elite⁴ raznih organizacij, ki se nato združijo v elito oblasti. (Michels v Mirkov, 1994)

Italijanski sociolog Pareto⁵ definira elito v smislu tistih posameznikov, ki so najsposobnejši na posameznih področjih, ne glede na način za doseganje omenjenega uspeha. A znotraj elite same razlikuje med vladajočo (tisti posamezniki, ki neposredno ali posredno igrajo pomembno vlogo pri oblasti) in ne-vladajočo elito (vsi ostali iz elitnega segmenta družbe). Čeprav so elite v načelu sestavljene iz posameznikov, ki v svojih sposobnostih presegajo posameznike iz povprečne množice, v praksi ni vedno tako. »Zgodovina je pokopališče elit.« (Pareto v Atanasovski, 199: 32) Pomembno vlogo pri vodenju vsake družbe običajno odigra nekaj posameznikov iz aristokracije, ker ti navadno posedujejo nujne kvalitete za vladanje. A venomer le ni tako. Elite so vendarle podvržene spremembam, saj so odprte za rekrutacijo najboljših posameznikov iz ne-elite, ki zamenjajo tiste, ki v elito zaradi takih ali drugačnih razlogov ne sodijo več. Prav *cirkulacija elit* ohranja *državno stabilnost* in omogoča postopne *spremembe*. (Pareto, 1997)

V kontekstu procesov spreminjanja družbe je moč politično elito opredeliti kot »tiste posameznike in skupine, ki kreirajo in kontrolirajo družbene institucije.« (Kaminski/Kurczewska v Tomšič, 1994: 136) Politični sistem, kot nekakšen generator družbene tranzicije, s svojimi nosilci igra tu zaradi svojega osrednjega položaja v družbi, v smislu posredovanja med različnimi področji, ključno vlogo.⁶ Potrebno je namreč vzpostaviti zakonske in organizacijske okvirje za nemoteno funkcioniranje vseh teh različnih področij. Politične elite so torej tiste skupine in posamezniki, ki kreirajo in obvladujejo družbene *institucije*. Za analiziranje razmer je pomembna konfiguracija politične elite, odnosi in razmerje moči med njenimi posameznimi frakcijami in pa seveda razmerje med politično elito in ostalimi segmenti družbe. (Tomšič, 1999)

Politični filozof in sociolog Mosca Paretovo vladajočo elito »preimenuje« v vladajoči razred, pri čemer moramo izpostaviti, da se njegovo pojmovanje razreda razlikuje od tistega, ki ga zagovarja Marx. Podobno kot pri slednjem pa se tudi pri Mosci pojavlja vprašanje o prisotnosti ravnovesja več družbenih interesov ter o stopnji ekskluzivnosti oziroma presežni

---

⁴ Poskrbijo za imenovanje pravih posameznikov na elitne položaje v posameznih pomembnih organizacijah, ki sestavljajo kasnejšo elito oblasti. (Michels v Mirkov, 1994)

⁵ Prvi mislec, ki v družboslovju uporabi termin elita.

⁶ Podobnost s sistemsko vlogo države v družbi kot sistemu, po Talcotu Parsons.

moči reprezentativne oblasti. Mosca pravi, da v vseh družbah, ne glede na stopnjo razvoja, ki jo je neka družba dosegla, obstajata dva razreda ljudi: tisti, ki vlada in tisti, ki se mu vlada. Temu pravi *osnovno družbeno dejstvo*. »Manj številčni razred izvaja vse politične funkcije, monopolizira moč in uživa prednosti, ki jih prinaša omenjena moč.« (Mosca, 2001: 195) Elitni položaj temelji na dobri organiziranosti in notranji soglasnosti njenih pripadnikov. »Vse javne in izjemno pomembne naloge za dobro funkcioniranje družbenega organizma opravlja politična elita, ki ima vodilno vlogo v družbi, in katere odločitvam se bolj ali manj voljno pokorava ogromna večina.« (Mosca v Mirkov, 1994: 84)

»Teoriji Pareta in Mosce v glavnem nista proti ideji demokracije, čeprav tudi nista njena privrženca, saj se bojita, da bi v demokraciji prišlo do kaosa. Njun osnovni in glavni nasprotnik je pravzaprav socializem, predvsem marksistični socializem.« (Bottomore, 1993: 10) Ne smemo namreč dobiti občutka, da elitisti demokraciji ter delitvi na elite in množice nasprotujejo ali kritizirajo takšno družbeno ureditev. »Temeljni argument teoretikov elit ni le, da je vsaka poznana družba razdeljena v dva sloja – vladajočo manjšino in večino, ki ji je vladano – temveč, da vse družbe morajo biti tako deljene.« (Bottomore, 1993)

»V vseh družbah, tudi demokratičnih, je majhen organiziran razred, ki vlada, in velik neorganiziran, kateremu se vlada. Glede na teorijo demokracije, večina vlada manjšinam. Dejansko pa je tudi v demokraciji dominacija organizirane manjšine nad neorganizirano večino neizogibna.« (Mosca, 1997: 54)

1.1.2. Kritične teorije elit

Max Weber [1864-1920] glede odnosa ekonomije in politike pravi, da je potrebno mnogo problemov ekonomske narave reševati s stališča politike. S tem ko pravi, da se ne moremo zanesti na zakonitosti ekonomskega razvoja, da nam ustvarijo pogoje, v katerih bi zadovoljili pogoje demokracije ter vrednotna pričakovanja posameznikov, se oddalji od marksizma. »Politika ne more biti le superstrukturna (nadstavbna) refleksija pod njo nahajajoče se materialne baze.« (Weber, 1994: 68) Ekonomski in materialni razvoj po Webrovem mnenju lahko prav tako peljeta v nasprotnih smereh. Tudi Bottomore je mnenja, da politika ni le »podaljšana roka« ekonomije. Nasprotuje ideji, da je funkcija politične elite golo izpolnjevanje navodil ekonomske elite. Trdi celo, da je prej ravno obratno. »Politična elita je

tista, ki je superiorna pri odločanju o poteku ekonomskega in družbenega razvoja.« (Bottomore, 1993: 77)

Kasneje si Tom Bottomore sposodi pojem političnega razreda in ga aplicira na »vse skupine, ki posedujejo politično moč ali vpliv in so direktno vključene v boj za politični primat v družbi«. (Bottomore, 1993) Bolj zanimivo pa je to, da ta avtor v politični razred poleg vladajoče elite, ki jo sestavljajo nosilci dejanske politične moči, šteje tudi t.i. proti-elite (vodstva političnih strank, ki nimajo dostopa do oblastnih pozicij) ter zastopnike družbenih interesov (npr. voditelje sindikatov in organizacij delodajalcev) ter politično angažirane intelektualce. Toda Bottomore loči med političnim razredom in politično elito. Slednja je namreč sestavljena iz tistih posameznikov, ki neko določeno časovno obdobje dejansko vršijo politično oblast v družbi. Med te pa sodijo člani vlade, visoki državni administratorji, vojaški funkcionarji in politično vplivne aristokratske ter plemiške družine in kraljevi dvor. Večina družb ima tako vladajoči razred kot tudi vladajočo elito, v nekdanjih komunističnih sistemih pa naj bi družbi vladala le elita oblasti. (Bottomore, 1993)

Kritiki pravijo, da je to, da družbi vladajo elite samoumevno. Da bi prešli to plitkost v razlagah, pa je potrebno prikazati, da ima vladajoča elita ali pa razred neko *interno enotnost*, s pomočjo katere uveljavlja svojo moč. Tu se srečamo s povojnim teoretikom elit Millsom, [1916-1962] ki vidi demokratično družbo (predvsem v ZDA), kot družbo v kateri prevladujejo pripadniki iz zgornje politične, vojaške in korporativne ekonomske sfere. Mills gre celo tako daleč, da trdi, da v ZDA težko govorimo o demokraciji, temveč raje le o vladanju elite.

Omenjene tri skupine moči v ZDA skozi večno koalicio oziroma pravi konglomerat moči, tvorijo zgornji, vladajoči razred, ki mu Mills pravi *elita moči* (oblasti). Centralizacija moči je rezultat centralizacije informacij in tehnologije. Elita moči je sestavljena iz ljudi, katerih položaj presega normalne okvire, njihove odločitve in dejanja, ki jim sledijo, pa imajo velike in splošne posledice. Prav tako imajo velik vpliv tudi odločitve, ki ne vodijo v dejanja oziroma so celo naravnane proti posegom v dogajanja ali neko situacijo, ki si zasluži pozornost elite moči. Poveljujejo torej velikim hierarhijam in še večjim organizacijam moderne družbe. »Vladajo velikim korporacijam. Vodijo državni ustroj in si zato prilaščajo privilegije. Uveljavljajo vojaško usmeritev.« (Mills, 1997: 72) V rokah imajo bogastvo, moč in prestiž ter zasedajo vodilne položaje v najpomembnejših družbenih sferah: politični, gospodarski in vojaški. »Zasedajo torej strateške vodilne položaje v družbeni strukturi, v

kateri so uspešno centralizirali sredstva moči, premoženja ter slave, katerih sadove zdaj uživajo.« (Mills, 2001: 202) Omenjene tri elite in njihovi interesi so medsebojno močno prepleteni. Posamezniki, ki so bili v nekem trenutku pripadniki ene elite, z veliko lahkoto preidejo na vodilne položaje druge elite. Ker se v teh krogih vrtijo enormne vsote denarja, postane politična ekonomija področje, kjer se prežemajo politično življenje, ekonomske dejavnosti in vojaške odločitve. Politične, ekonomske in vojaške strukture moči tvorijo dejanski trikotnik moči. To se npr. odraža tudi v pogostih intervencijah vlade v korporativno ekonomijo in ravno tako v ekonomskih posegih v vladni proces. (Mills, 1965)

1.1.3. Liberalne teorije elit

Nekakšen antipod do sedaj naštetim avtorjem je predstavnik liberalistične oziroma demokratične teorije elite, Karl Manheim, [1887-1947] ki izhaja iz Saint-Simonovega prepričanja, da družbi vladajo le strokovnjaki in sposobni ljudje. Razvoj industrijskih družb se lahko opiše kot prehod od razrednega sistema, katerega hierarhija je temeljila na zasebni lastnini in njenem dedovanju, v sistem elit in množic, ki temelji na *zaslugah* in *dosežkih*. Na vrhu stratifikacijske družbene lestvice so torej elite, ki imajo hotenje po vodenju družbe. Od množice se ločijo po svoji racionalnosti mišljenja in delovanja, kar jim omogoča, da skrbijo za integracijo družbe⁷. Je pa denimo politična elita mnogo bolj rigidna od intelektualne, saj jo omejuje neka mera dogmatizma. (Manheim v Mirkov, 1994) Manheim meni, da politične in organizacijske elite prevladujejo v družbi, ki vso svojo energijo usmerja v organizacijo političnih ustanov ter političnega in gospodarskega življenja. »Sodobne politične elite so po Manheimovem mnenju (v čemer je zelo blizu Michelsu) sestavljene iz profesionalnih politikov, t.j. ljudi, ki jim je politika življenjski poklic.« (Mirkov, 1994: 110)

Ekonomist Josef Schumpeter, [1883-1950] ki je proučeval politični kontekst ekonomskega razvoja, pravi, da je demokracija vladavina politikov. Verjetno tudi zato zavrača misel, da je politika poklic in da se demokracija s profesionalizacijo politike degenerira. Družbi vladajo strokovnjaki in najsposobnejši posamezniki (tudi v politiki). Da posameznik zavzame mesto v eliti, niso dovolj le biološke in psihološke kvalitete, temveč mora imeti tudi ustrezno visoko raven potrebnega strokovnega znanja. Vladavina elit in demokracija sta po njegovem mnenju povsem kompatibilni, če so le v družbo vpletene redne volitve. Omenjeni avtor obstoj

---

⁷ Gre za zamisel o sistemski funkcionalnosti družbe.

demokracije v sodobnih industrijskih družbah celo pogojuje s politično sposobnimi in odgovornimi skupinami. Demokracijo definira v okviru (volilnega) tekmovanja med elitami. Politična elita na pride oblast s podporo ljudi in je nosilec politične oblasti. Elite vladajo v imenu naroda. So politično-profesionalne skupine, ki izvajajo oblast in iz katerih se kasneje rekrutirajo tisti, ki izvajajo oblast. Seveda morajo potem ti (voljeni) politiki razpolagati z dovolj visokimi moralnimi in intelektualnimi kvalitetai, da se družba izogne preveč destruktivnim tendencam. Morajo se vesti po nekem moralnem (profesionalnem) kodeksu ter biti sposobni in reprezentativni; sposobni upravljati vse sfere javnega delovanja. Držati se morajo zakona kot vsi ostali ljudje, ter imeti neko mero demokratične samokontrole pri svojih odločitvah. Birokracija, ki služi voljenim elitam mora biti visoko strokovna in v skladu s tem učinkovito opravljati vse administrativne naloge. (Schumpeter v Mirkov, 1994)

Raymond Aron [1905-1983] se do določene mere strinja s prepričanjem, ki ga zagovarja Schumpeter, t.j. da se elite menjavajo. Trdi namreč, da v zahodnih družbah isti ljudje ne zasedajo mest v državnih uradih in zasebnih podjetjih. Zakonodajalci in javni uradniki so namreč v veliki meri profesionalni politiki. »Izvirnost industrijskih družb ne leži v trajnosti političnega podsistema, temveč v diferenciaciji vladajočih hierarhij.« (Aron, 1997: 86)

Iz povedanega je razvidno, da karakterističen red zahodne industrijske družbe temelji na delitvi in menjavi moči. Posvetno oblast si delijo vodilni poslovneži, politiki, voditelji javnosti in vojaški poveljniki, duhovno pa teologi, intelektualci in ideologi. Te trditve nas vodijo do zaključka o *pluralnosti vladajočih manjšin*. Pluralnost elit izvira iz dualizma vlog in ljudi: določene vodilne vloge zasedajo določeni posamezniki. V vzhodnoevropskih državah nad katerimi je nekdanja »visela roka Sovjetske zveze«, in v njej sami, vodilni ljudje v podjetjih in politični administraciji (še vedno?) tvorijo eno samo telo. Na evropskem zahodu pa imajo politične stranke, razen v času volitev, sekundarno funkcijo. Ne najdemo jih v državni administraciji (birokratski hierarhiji), nimajo formalnih predstavnikov v gospodarskem poslovanju in oboroženih silah ter ne dominirajo sindikatom. Večina gospodarstva ni v lasti države, poslovno in vladno osebje pa je tudi izbrano na povsem drugačen način in je podvrženo specifični obliki selekcije. Vseeno pa je, kot pravi Aron, potrebno omeniti, da v zadnjem času tudi v državah, ki se jih še vedno smatra za kapitalistične, moč opaziti povečano interakcijo med zasebnim in javnim. (Aron, 1997)

»Večstrankarska država omejuje vpliv političnega na družbeni red.« (Aron, 1997:87) V enostrankarskem sistemu, kakršen je bil na primer v veljavi vse od konca druge svetovne vojne pa do osamosvojitve v Slovenije, pa *politični red daje pečat celotni družbeni ureditvi*. Ne zatira političnih in vladnih funkcij, temveč jih pomeša z birokratskimi in ekonomskimi ter posledično obema jemlje nevtralnost in avtonomijo. V zahodnih demokracijah vodilni poslovneži sicer imajo pomemben vpliv, vendar so le ena od mnogih skupin pritiska, ki sodelujejo pri oblikovanju vladne politike. Teža njihovega vpliva pa je seveda v različnih kapitalističnih državah in pri različnih vprašanjih prav tako različna. V kolikor vso zadevo nekoliko posplošimo, je videti, da so v državah, kjer je razvoj delitve oblasti nastajal postopno, resursi moči prej razdeljeni kot pa združeni. Ta splošna ugotovitev pa velja tako za mala mesta kot tudi za centralno vlado. (Etzioni-Halevy, 1997)

»Isti ljudje nimajo vsega ugleda niti ne uveljavljajo svojega vpliva na vseh področjih hkrati. To pa ne pomeni, da pomembni posamezniki v skupnosti, voditelji naroda – visoki uradniki, zakonodajalci, vodilni poslovneži, novinarji, predsedniški svetovalci – drug drugemu ne posvečajo pozornosti. Morajo se poznati in sodelovati med seboj.« (Aron, 1997: 89)

A hierarhija različnih kategorij družbenih aktivnosti predvsem, ko se le te srečajo in soočijo med seboj, vendarle ni jasno določena. Načeloma se v svojih medsebojnih bojih srečujejo kot bolj ali manj enakovredni, a ravno boj za prevlado enega nad ostalimi je ključna tema njihovih notranjih diskusij, dialoga in nenazadnje večnega rivalstva. Je potemtakem sploh primerno »vreči v isti koš« vse voditelje različnih skupin, ki se gibljejo blizu politikov, ki so neposredno povezani z zakonodajo in pogosto tudi legitimnostjo, in poimenovati ta »koš« vladajoči razred? Ta vladajoči razred je v skladu z temeljnimi predpostavkami dandanašnje demokratične družbe povsem odprt. Ne gre več za koherenco elitnih segmentov in kontinuirano prenašanje moči iz generacije na generacijo, kot nekdam poleg politikov je še mnogim drugim dana priložnost, da se povzpnejo v ta ugledni segment družbe, pa naj bo to v okviru sindikalnih dejavnosti, poslovne skupnosti, univerz, vojske, cerkve, intelektualnih skupnosti ali znanstvenih raziskav. (Etzioni-Halevy, 1997)

Aron tudi meni, da je v zahodnih družbenih redih veliko večja nevarnost pred *odsotnostjo* vladajočega razreda in delitvijo strank ter konflikti idej kot pa pred kako obliko popolne moči oziroma zaroto monopolistov. Zgodnji teoretiki so se zaradi razvojnega razpada duhovne oziroma religiozne enotnosti celo bali izgube nekega temeljnega družbenega konsenza. Red v

pluralističnih družbah naj bi tako nastal kot posledica nesporazumov in nesoglasij vladajočih manjšin. Cilj njihovega dialoga pa je uveljavitev *učinkovite avtoritete*, ki bo delovala v skupno dobro. »Proces modernizacije mora ustvariti sprejemljiv red tako za večino kot tudi za privilegirano manjšino.« (Aron, 1997: 90)

Max Weber opozarja, da je potrebno politično elito omejiti. Kot glavno razvojno silo, ki omejuje moč demokratično izvoljenih voditeljev, ki imajo demagoške namene zlorabiti oblast, navaja močan in dobro organiziran birokratski aparat. Pravi, da pravzaprav birokratski in demokratični politični sistem nadzorujeta drug drugega, da nihče izmed njiju ne bi pridobil dominantnega položaja. Podobno meni Mosca, le da birokratskemu aparatu doda še sodno vejo. (Etzioni-Halevy, 1997)

Demokratični elitisti trdijo, da posebnost demokracije ni le v svobodnih večstrankarskih volitvah⁸, temveč soobstoj več različnih, medsebojno neodvisnih elit, ki si nasprotujejo. To omejuje njihovo moč, povečuje moč množic in nalaga elitam neko odgovornost do neelit.

(Etzioni-Halevy, 1997)

1.2. Ekonomska elita

1.2.1. Marksistične teorije

V demokraciji vladajoči svojo legitimno moč črpajo iz konsenza večine, ki je soudeležena v oblasti. Demokracija je sicer bolj političen kot ekonomski sistem, a njeni participativni odnosi, ki jih demokratični sistem prenaša na ekonomskega, omogočajo kontinuirano rivalstvo ekonomske enakosti z neenakostjo, pri čemer je slednja v nenehni razvojni prednosti, zlasti ko se opira na »pravičnost« trga.

Marksistične teorije temeljijo na razrednem ločevanju družbe in izkoriščanju kot mehanizmu, ki ga je treba odpravljati. Razrednega ločevanja se bom nekoliko dotaknil zaradi tega, ker moja naloga obravnava tudi ekonomsko elito, ki spada v vladajoči razred. Kot lastniki

---

⁸ Po Schumpetru.

materialno-ekonomskih resursov⁹ oziroma denarja in nenazadnje znanja ter socialnega kapitala, imajo ti ljudje dominanten tržni položaj in posledično zagotovo opazen vpliv na politično odločanje. Predvsem, v primeru, ko je fluktuacija med politično in ekonomsko elito precejšnja, oziroma kjer slednji rekrutirajo svoje člane iz politične sfere.

Marksistična struja družbenega razvoja nam podaja stališče, da moderna kapitalistična država na vsakem koraku deluje v interesu vladajočega kapitalističnega razreda, kar trdi tudi znani marksist Nicos Poulantzas. Marx [1818-1883] in njegovi (kasnejši) somišljeniki zatrjujejo, da državna, politična elita, v kolikor želi obdržati svoj (navidezen) vladajoč položaj, nima druge izbire, kot da podpre interese kapitalističnega razreda in sodeluje pri organizaciji njegovega vladanja. Iz tega sodelovanja pa sledi ne le ohranjanje pač pa tudi krepitev segregacije in razrednega izkoriščanja. Država torej niti prek politične elite (posamezniki izvoljeni s strani ljudstva) niti prek državne birokracije (posamezniki, postavljeni s strani države same) nima sama dovolj avtonomije in moči, da se zoperstavi hegemoniji, ki jo izvaja dominantni kapitalistični razred ali pa katera od njegovih frakcij. (Marx v Poulantzas, 1978)

Situacija v kapitalistični družbi je posledica specifične politične in ekonomske borbe, povezave politične oblasti in ekonomske moči, ekonomskih razrednih interesov in političnih razrednih interesov. »Kapitalistična država s hegemonskim razrednim upravljanjem ne predstavlja neposredno ekonomskih interesov dominantnih razredov, temveč njihove politične interese: je center politične moči dominantnih razredov ter tudi organizator njihove politične moči.« (Poulantzas, 1978: 190) »Življenje države je zamišljeno kot eno samo neprekinjeno formiranje in ohranjanje kratkotrajnih ravnotežij med interesi osrednje skupine in interesi podrejenih skupin, ravnotežje, v katerem interesi nadrejene skupine dobijo prevlado, vendar glede ključnih stvari, ne pa pri vsakem malenkostnem ekonomsko-korporativnem interesu. (Gramsci v Poulantzas, 1978: 190)

Ralph Miliband je prav tako zagovornik stališča, da ekonomska elita dominira nad politično. Gre celo tako daleč, da »obsodi« politično elito za zgolj marioneto vodilnih kapitalistov. Omenjeni avtor namreč trdi, da t.i. buržujski politiki oziroma politični uradniki naprednega kapitalizma, z redkimi izjemami, podpirajo obstoječ ekonomski in družbeni sistem zasebne lastnine, čemur Marx na kratko pravi »proizvodni odnosi«. V kolikor pobrskamo po politični

---

⁹ V mislih imam produkcijska sredstva, če se malce oprem na očeta razredne teorije Karla Marxa, h kateremu se bom kasneje še vrnil.

zgodovini vidimo, da so bile *vlade kapitalističnih držav* navadno sestavljene iz ljudi, ki so ne glede na svoje politično, socialno, religiozno ali kulturno usmeritev, imeli skupno vsaj neko temeljno prepričanje v pravno veljavnost ter ustreznost kapitalističnega sistema, četudi se tega včasih niso niti zavedali. Če ne drugače, so to svoje prepričanje prikazovali z nasprotovanjem kaki socialistični alternativni, ki bi ogrozila *status quo* obstoječega sistema. Seveda se je pojavila kopica »nergačev« in kritikov, ki pa za svojimi besedami v dejanjih zaradi takega ali drugačnega razloga, ni stala. Ne glede na to, kakšno »(usmeritev) oznako ali barvo« so imele stranke, ki so bile v vladi, so kapitalističnemu režimu večinoma vladali posamezniki, ki so ali zares verjeli v vrline kapitalizma ali pa so ga, navkljub pomislekom, vsaj sprejeli kot daleč najboljšo možnost, sploh v primerjavi z alternativnimi ekonomskimi in družbenimi sistemi. (Miliband, 1997)

1.2.2. Prekrivanje razredov in elit

Razredi in elite se delno prekrivajo, a le na vrhu razredne lestvice. Tako je na primer v Zahodnih kapitalističnih družbah, kjer kapitalistični razred, ki je najmanjši med vsemi razredi v veliki meri sovpada z ekonomsko oziroma poslovno elito. Morda je na prvi pogled videti kot, da se dominantni kapitalistični razred in poslovna elite v celoti prekrivata zato, ker je večina poslovne elite skoncentrirana znotraj najmanjšega razreda. Sicer pa elite in razredi ne sovpadajo. Vsaj ne povsem. »V principu, kakorkoli že, ni razlike med različnimi razredi glede njihovega odnosa z elitami.« (Etzioni-Halevy, 1993: 45) *Elite so torej prisotne v vseh razredih*. Le, da toliko bolj izstopajo, kolikor je razred, ki ga zastopajo, večji in številčnejši. Vsi razredi, tako kapitalistični kot tudi srednji in nenazadnje delavski imajo posebno močne, vplivne in aktivne komponente, ki ustvarjajo elite. »Tudi razredi so razdeljeni na elite in podelite.« (Etzioni-Halevy, 1993: 44) Nikakor pa ne gre zanemariti dejstva, da pripadništvo zgornjemu razredu lahko predstavlja prednost pri rekrutaciji v elito. Vendar je res, da nekateri razredi in nekatere elite vzajemno krepijo moč drug drugega, skozi menjavo, v kateri oba promovirata interese drugega. Razredi imajo navadno povsem določljive interese. Primarno gre za ohranitev ali povečanje resursov, velikokrat na račun drugih razredov (win-loose razmerje).

A razredi so, razen morda kapitalističnega (v neki meri), velike in neorganizirane kategorije ljudi, ki kot taki ne morejo delovati kot mobilizatorske entitete. »Torej razredi potrebujejo elite (voditelje in aktiviste), da ustvarijo in razširijo ideologijo, ki legitimizira njihove

interese.« (Etzioni-Halevy, 1997: 311) Ali so elite ustanovile organizacije, ali so iz njih izšle, je vprašanje na ravni dileme, »kaj je bilo prej kura ali jajce«. Pomembno pa je to, če parafraziramo Michelsa¹⁰, da kdor reče organizacija, reče elite. Ustroj organizacije namreč razcepi vsako interesno skupino, politično stranko ali sindikat na vodilno manjšino in vodeno večino. Tudi neposredno samoupravo Michels opredeli kot oligarhično in ji prek tega pripiše karakteristike organizacije. Predstavljala naj bi sicer nek ideal demokracije, a ravno s tem, ko množica prevzame vodji njegov vodilni položaj, jo opravlja sama, vodji pa podeli funkcijo koordinatorja, je oziroma postane zaradi svoje številčnosti (gledano s psihološkega vidika) zelo izpostavljena vplivom demagoških govornikov. V takšni evforični (pa naj bo strah, veselje, jeza,...) množici je interakcija omejena na vpliv demagoga in čustvene izbruhe množice, ki posameznikom pomaga premagati osebne zavore. Ni nikakršne možnosti za pomisleke ali nasprotovanje posameznika, kot je to v manjših skupinah. Tudi te nevarnosti se zaveda Robert Dahl. (Michels, 1990)

Elite potrebujejo različne resurse, da lahko pridobijo in zadržijo moč ter s to močjo izvajajo določen vpliv. Tu mislim predvsem na materialne resurse, organizacijske resurse (nad organizacijami) in politično/volilno podporo. To podporo oziroma resurse pa jim lahko nudijo le družbeni razredi. Višji in privilegirani razredi eliti nudijo predvsem materialne resurse, nižji ter s številčnejšim članstvom, pa politično ali volilno podporo. Tako na podlagi svojih prepričanj in interesov elite in razredi vstopajo v zanimive medsebojne interakcije. Elite potrebujejo resurse, razredi pa vodenje. Lahko bi celo rekli, da gre za do neke mere simbiotsko razmerje. Odnose med elitami in razredi avtorica primerja kar s človeškimi in sicer partnerskimi odnosi. Pravi, da gre lahko za monogamijo, poligamijo ter bolj ali manj skrite skoke čez plot oziroma prešuštvovanje. (Etzioni-Halevy, 1997)

1.2.3. Razredni boj: predhodnik industrijskih odnosov

Pri krepitvi funkcije in prek tega moči in avtonomije države in njene politične elite ter pri organiziranju predstavnikov ekonomske elite, je pomemben tudi razredni boj. Delavski razred je namreč ravno skozi razredni boj, predvsem v času industrializacije, igral ključno vlogo pri postopni ekspanziji vlog države v kapitalističnih družbah. Pritiski delavskega razreda so namreč pripomogli k razširitvi vloge države na področju regulacije ekonomije omogočanja

---

¹⁰ Kdor reče organizacija reče oligarhija.

storitev. A delavski razred ni edini, ki je skozi razredni boj krepil vlogo države na omenjenem področju¹¹. Podobno so delovali nekateri posamezni kapitalisti, ki so iz sodelovanja z državo, skušali zaščititi in uresničiti svoje povsem sebične interese. Tu imam v mislih privilegije kot na primer, dostop do vladnih pogodb oziroma raznih koncesij, vladna regulacija, ki ohromi ali onemogoči konkurenco ali pa le zaradi pomoči pri urejanju konfliktov z delavskim razredom. (Block, 1997)

V sklepnih desetletjih prejšnjega stoletja države oziroma njihove vlade ponovno opredelijo svojo funkcijo v sferi ekonomije. Težijo k izboljšanju konkurenčne sposobnosti gospodarstva in določil na področju zagotavljanja države blaginje. Na voljo imajo liberalni pluralizem, ki prinaša sistem pasivne države in njeno ne-vmešavanje v industrijske odnose. Državni posegi so omejeni na zagotavljanje pravnih okvirjev, znotraj katerih predstavniki delavcev in kapitalistov prek pogajanj skušajo doseči dogovore. Naslednja alternativa je korporativizem, ki že vključuje aktivno državno vpletenost, predvsem prek posvetovanj s socialnimi partnerji, kar predstavlja tudi podporo njihove organiziranosti in medsebojnih odnosov. Lahko pa se odločijo tudi za državno vodenje, kar pa v bistvu pomeni aktivno in neposredno vključenost z zagotavljanjem delovnih in zaposlitvenih pogojev. (van Waarden v Kristan, 2000)

Država oziroma njena voditeljska srenja je krepila svojo avtonomijo, a je morala biti v vsesplošen pritisku javnosti po ekspanziji socialnih storitev in regulacije trgov, previdna na tri ključne dejavnike. V nobenem trenutku ni smela ogroziti poslovnega zaupanja, saj bi to negativno vpliva na krepitev vloge vlade kot izvajalca socialnih storitev in regulacije trga. Ravno tako ni smela dopustiti, da bi ji razredna nasprotja ušla iz vajeti in se okrepila do te mere, da bi ogrozila njeno vladavino. »Ves čas se je morala zavedati, da bodo njene moči in resursi krepili, če se bo njena vloga širila. V kolikor bi se odločila, da se bo na različne dražljaje ali pritiske odzvala, je zelo verjetno, da bo to država storila tako, da bo najmanj kar se le da ogrozila poslovno zaupanje in najbolj kar se le da okrepila svojo moč.« (Block, 1997: 265)

---

¹¹ Državni intervencionizem se je krepil tudi zaradi širitve javnega sektorja. Oblikovanje ter centralizacijo združenj delodajalcev so sicer v veliki meri zavirala njihova interesna nasprotja, ki so izvirala iz njihove neusmiljene medsebojne tržne konkurence, a jih je po drugi strani pospeševal rastoči državni intervencionizem, tako z zakonskimi regulacijami kot tudi z vzpostavljanjem države oziroma javnega sektorja kot pomembnega alternativnega delodajalca, »podkrepljen« še z intenzivnim sindikaliziranjem. Na nastanek in razvoj tako sindikatov kot tudi delodajalskih združenj, pa izrazito vplivajo značilnosti trenutnega političnega sistema oziroma njegove orientiranosti. (Stanojevič, 1996)

»Nacionalni sistemi industrijskih odnosov so v veliki meri oblikovani preko državne vpletenosti vanje.« (Kristan, 2000: 15) Zakonodajni okvir, ki ga določa država v veliki meri determinira svobodo in vire moči akterjev v industrijskih odnosih. Država oziroma vlada ima glede razvoja teh odnosov več različnih interesov. Prek regulacije konfliktov mora želi (mora) zagotoviti red in mir, ki ga ogrožajo na primer stavke. Z intervencijami želi zagotoviti pogoje za ekonomsko rast. Ker pa je država tudi sama delodajalec (npr. javna uprava), mora imeti pregled nad plačami v privatnem sektorjem ki neposredno vplivajo na njene proračunske kapacitete. Seveda se država ne vpleta v industrijske odnose zgolj zaradi svojih interesov, temveč tudi zaradi zunanjih pritiskov, ki jih nanjo izvajajo ali predstavniki sindikatov ali delodajalskih združenj. Tu velja izpostaviti, da država pride v delikatno situacijo, ko je zaradi svoje vloge delodajalca v javnem sektorju sama sebi nasprotnik in mora tako igrati dvojno vlogo. (Kristan, 2000)

Države oziroma vlade v razvitih državah so ohranile pomembno vlogo pri formiranju in usklajevanju gospodarske politike ter pri preprečevanju in odpravljanju potencialnih sporov na ekonomsko-socialnem področju. A države se vse bolj umikajo z nekaterih do sedaj nadzorovanih področij in njihovo delovanje v teh segmentih postaja vse bolj deregulativno in kooperativno. Težišče regulacije razmerij, potreb in interesov (predvsem na področju trga delovne sile), se tako prenese na preostala dva partnerja kolektivnih pogajanj, t.j. nosilce dela in nosilce kapitala. (Jarc, 2001)

1.2.4. Liberalne teorije elit

Liberalni pogled na razvoj predpostavlja, da je tekmovalno podjetništvo vir vsega družbenega razvoja. Zelo znan predstavnik tega pogleda, Schumpeter, pravi, da bi morala biti ekonomska, oziroma kot ji on pravi, podjetniška elita, ter njena aktivnost omejena na inovacije znotraj metod proizvodnje, odpiranja novih tržišč, iskanja novih surovin in vodenja organizacij. Podjetniki so tisti, ki so zadolženi za razvoj gospodarstva.¹² Posamezniki v podjetniško elito, ki je odprta, lahko vstopijo, v kolikor so tudi sami sposobni vnašati inovacije v proizvodnjo sfero, ter prek tega skrbeti za družbeno blagostanje. (Schumpeter v Mirkov, 1994) V tem smislu ekonomsko elito tvorijo posamezniki, ki so sposobni izpeljati omenjene aktivnosti.

---

¹² Omenjeni avtor je govoril predvsem o kmetijstvu.

1.2.5. Spremembe v pojmovanju razreda/elite

Weber, katerega pogled na politično življenje je dokaj pesimističen¹³, pravi, da žal nimamo miru in sreče, ki bi ju lahko zapustili našim naslednikom. Le večni boj za ohranitev in dvig kvalitete življenja. Tako na ravni posameznikov kot tudi celotnih narodov. Ekonomska arena je prizorišče neskončnih bojev proti pomanjkanju. A ekonomsko tekmovanje je tudi boj za moč. Spet tako med posamezniki ali skupinami posameznikov znotraj države kot tudi na ravni narodov. Država je v okviru sveta namreč organizacija narodove moči in prav ohranjanje te moči omogoča delovanje zdrave ekonomske politike. In s tem je tesno povezana tudi politika. »Politika je definirana v okvirih boja za del moči ali vpliva na distribucijo moči, tako med državami, kot tudi med skupinami ljudi znotraj posamezne države.« (Weber, 1994: 311)

Sociolog Tom Bottomore se nasloni na Tourraine-a in pravi, da se moramo, preden začnemo obravnavati dominantni kapitalistični razred in njegov odnos z elitami zavedati, da je bil dominantni kapitalistični razred, ki je bil v obdobju od začetka industrializacije do postindustrijskih razmer in tehnokratske družbe, podvržen mnogim spremembam. Od ekonomske rasti (1945), kratkoročne polne zaposlenosti (do srede 70-tih let) ter ekspanzije socialnih storitev države blaginje, se je kriterij nekdanjega članstva v takratnih dominantnih razredih, počasi premikal *od premoženja k znanju* in določeni stopnji izobrazbe, čeprav element premoženja še vedno ostaja kot zelo pomemben dejavnik članstva v dominantnem razredu. Prav tako ne gre spregledati prenosa moči od lastnikov kapitala na upravljavce produkcijskih resursov, managerje, ki so sicer z kapitalističnim razredom relativno tesno povezani, saj pogosto tudi sami izhajajo iz njega. Vseeno pa tako lastnikom kot tudi managerjem primanjkuje samostojnosti in kohezivnosti, da bi se lahko povzpeli na raven vladajoče elite. To še predvsem velja za inteligenco, managerje in birokrate, saj imajo lastniki kapitala le določeno mero samostojnosti. (Bottomore, 1989)

Podobno je menil eden od utemeljiteljev sociološke znanosti, Saint-Simon, ki v začetku 19. stoletja pravi, da elito oblasti tvorijo industrijalci in strokovnjaki. Tisti, ki se ukvarjajo z ekonomijo in so dobro izobraženi, naj bi zasedali upravljavske položaje v družbi in poskrbeli za vsesplošno blagostanje v družbi (Saint-Simon, v Mirkov, 1994)

---

¹³ Deloma zato, ker se je sam skušal v politiki in neslavno propadel.

1.2.6. Modernistične teorije elit

Očitno je opravičevanje ekonomskih elit v procesih moči povezano z rastočo vlogo ekonomije v moderni družbi. Podobno je ameriški sociolog James Bernheim verjel, da bi sodobni družbi morali vladati nosilci industrije, strokovnjaki, tehnokrati in znanstveniki. Alternativno obstoječemu kapitalizmu je, za razliko od mnogih, ki so imeli v mislih socializem, videl v *managerski družbi*, do katere bi prišli prek *managerske revolucije*. V vse večji ločitvi med lastništvom kapitala in njegovim upravljanjem, managerji pridobivajo vse več moči tako v odnosu do lastnikov kapitala kot tudi v odnosu do države in njenega aparata. Vendar omenjeni avtor opozarja na nevarnost prevelike avtonomije managementa, saj le-ta deluje izključno v lastno korist in s ciljem povečanja korporacij ter čim večjega dobička. (Bernheim v Mirkov, 1994); primer zlorabe te odcepljene moči so afere v 90-tih letih (npr. v ZDA).

Ekonomist, diplomat in univerzitetni profesor John Kenneth Galbraith pripisuje pomembno vlogo lastništvu nad dominantnimi dejavniki proizvodnje. Prav tako pripisuje velik pomen managerski tehnostrukturi, ki skuša optimizirati ekonomski razvoj, vendar opozarja, da mora nasproti managerjem stati tudi močna država oziroma moralna in duhovna politična oblast, ki skrbi za moralni in intelektualni razvoj družbe. (Galbraith v Mirkov: 1994)

2. Odnos med politično in ekonomsko elito

V vsej Evropi in tudi povsod po svetu se postavljajo vprašanja ustreznosti vodilnih tako v politični kot ekonomski sferi. Pojavljajo se polemike o tem katera sfera ima oziroma bi morala imeti večji pomen in vpliv. Iz literature, s katero sem se srečal, je razvidno, da se situacija v zahodnoevropskih državah, vključno z ZDA, ki imajo dolgo tradicijo demokracije in tržnega gospodarstva (dasiravno je tukaj potrebno izpostaviti, da se tudi demokratične države zahoda med seboj razlikujejo), precej razlikuje od situacije v post-socialističnih državah vzhodne, srednje in jugovzhodne Evrope, kjer je bil 50 let v veljavi socialistični sistem v svoji bolj ali manj ostri obliki.

Avtorji, ki so delovali v zahodnem razvitem svetu (predvsem imam tu v mislih ZDA, Veliko Britanijo, nekoliko tudi Francijo, Nemčijo, Italijo), so večinoma govorili o bolj ali manj nadrejenem položaju, ki ga ima ekonomska sfera v primerjavi s politično. V ospredju jezelo razvit trg s svojimi zakonitostmi povpraševanja in ponudbe ter načeli konkurence. Avtorji, ki pa so se v svojih delih osredotočili na post-socialistične države vzhoda, govorijo o še vedno očitni prevladi politične sfere nad ekonomsko, saj naj bi bile še vedno prisotne posledice, ki je pustil pečat prejšnjega ideološko vsepričujočega sistema. Pravno ustavni sistem in ekonomski sistem, naj bi bila že reformirana, s tem da pri slednjem na nekatera razmerja še vedno v neki meri vplivajo številni strukturni in kulturni elementi nekdanjega sistema, ki so v osnovi nekompatibilni z razvijajočim se tržno-demokratičnim sistemom. »Najtrši oreh« pa predstavlja prehod na področju življenjskih slogov, navad, norm in vrednot.

V nadaljevanju zgoščeno podajam glavne razloge, ki sodobno državo oziroma politično elito silijo v specifične odnose do ekonomske elite: socialno državo, civilno družbo, demokracijo, primerjavo držav (ZDA posebej), povečano investicijsko dejavnost, prekrivanje razredov in elit. Pri tem bom precej primerov usmeril na t.i. tranzicijske (post-socialistične) države, v primerjavi z zahodnoevropskimi državami (ter ZDA).

2.1. Vloga in pomen kapitalistične socialne države

Morda utegnemo odgovor na vprašanje ali je vloga kapitalistične države res sprejemanje odločitev v prid dominantnega razreda ter predstavljanje njegovih ekonomskih in političnih

interesov najti v socialnih funkcijah oziroma ukrepih, ki jih v imenu države navadno izvaja vlada. Res je, da so socialne funkcije občasno podrejene politiki investicij in s tem ekonomskim interesom (monopolistov). Vendar je potrebno upoštevati dejstvo, da so bile ravno te socialne pravice vsiljene kapitalistom s strani socialne države. Običajno to vlogo pogajalca socialne države z ekonomsko elito odigrajo socialdemokratsko usmerjene vlade, kar pa niti za malo ne zmanjšuje relativne avtonomije države kot politične organizatorice dominantnih razredov. V zameno za njihovo podporo ter za predstavljanje njihovih interesov, ki jih odražajo različne politične stranke, država dominantnemu razredu vsili serijo kompromisov, navadno pod »pretvezo«, da so v njihovo korist. Včasih pa država vendarle prevzame skoraj popolno kontrolo nad političnimi interesi teh razredov in ji avtonomija naraste do te mere, da je videti kot, da se dominantni ekonomski razred ali pa njegove posamezne frakcije odpovedujejo politični moči. (Etzioni-Halevy, 1997)

Država, od globalne krize sredi 30-tih let, torej postaja vse bolj intervenistična. Posreduje tako med posameznimi kapitalisti kot tudi med združenimi kapitalisti in vsemi ostalimi segmenti družbe ter uvaja socialno politiko. Neo-marksista Samuel Bowles in Herbert Gintis govorita o keynesiaskem prilagajanju, saj menita, da se vzporedno krepijo odnosi in nadzor lastnikov kapitala nad produkcijo ter investicijami znotraj ekonomije ter demokratične pravice za vse ostale v sferi političnega življenja, tudi v politični ekonomiji. Seveda pa lahko vseeno ločimo med tistimi strankami in voditelji, ki so se v okvirih spoštovanja sistema zasebne lastnine v večji meri zavzemali za državno poseganje na področje ekonomskega in družbenega dogajanja, in tistimi, ki so zagovarjali manjšo mero državnih intervencij. »Podobna nesoglasja so se pojavila okrog tega, koliko odgovornosti naj bi država imela za socialne in druge reforme.« (Miliband, 1997: 254)

Omenjena nesoglasja so povsem pristna. Prav vsi resni politiki, pa naj bodo še tako buržujski, se zavedajo pomembnosti državnih posegov na tržna gibanja in v socialno sfero. Polemike se razvijajo le okoli tega, kakšne, kako pogoste in koliko vplivne naj bi državne intervencije bile. Seveda te intervencije v nobenem primeru ne pomenijo, da bi kateri izmed politikov skušal spodkopavati, rušiti ali iskati alternativo za obstoječ sistem, temelječ na privatni lastnini. Gre le za to, kako izboljšati, stabilizirati in okrepiti tako ekonomski kot tudi socialni sistem. Ga le prilagoditi, nikakor pa radikalno spremeniti. Seveda je tukaj potrebno izpostaviti, da se vsi politiki vendarle ne ukvarjajo zgolj s kapitalističnim podjetništvom ter s tem, kako modificirati kapitalizem k boljši kvaliteti, temveč se (čez omejitve razredov) ukvarjajo z

bitkami civilne družbe ter postavljajo v ospredje nacionalni interes in skušajo zagotoviti nekakšno skupno dobro. Služijo, vsaj verbalno, celotnemu »narodu«. (Miliband, 1997)

Miliband meni, da s tem, ko politiki oziroma vlada deluje v korist kapitalistov, deluje hkrati v korist celotnega naroda.¹⁴ Vlada torej ne deluje ne za ne proti specifičnemu razredu ali interesni skupini, temveč opravlja svojo vlogo zaščitnika vseh. Da je res tako, so trdili tudi nekateri lastniki avtomobilske industrije, kar je praktično pomenilo že to, da kar je v interesu enega podjetja, je v interesu tudi celotnega naroda. »Kar je dobro za General Motors je dobro za Ameriko« ali besede nedavno preminulega Agnellija, da je on Italija, saj je on Fiat, Fiat pa je Italija. Ekonomska racionalnost v takšni retoriki izgubi predznak ekonomska in postane splošna populistična in politična. Kot taka pa naj bi omogočala najboljšo alternativo za urejanje človeških življenj v nujno nepopolnem svetu.

A vlada naj bi bila po besedah Milibanda pretkana. S svojo navidezno nevtralnostjo potegne običajno s tisto stranjo, ki ji v danem trenutku najbolj ustreza, in tudi iz tega črpa del svoje moči in avtonomnosti, čeprav navadno prevesi tehtnico na stran delodajalcev, kar je v neki meri povsem razumljivo, saj je država tudi sama velik delodajalec. A država se vendarle mora nekoliko distancirati ter nevtralno posredovati in vzdrževati ravnovesje med imetniki kapitala na eni strani in vsemi tistimi, ki ga nimajo na drugi. Nenazadnje je kapitalistično podjetništvo v veliki meri odvisno od omejitev ter podpor, ki jim jih nameni država. Le tako lahko svojo moč in značaj ohrani le ob dovolj veliki meri podpore s strani javnosti. Državne intervencije v ekonomsko sfero naj bi bile v funkciji pomoči podjetništvu. Ustvari se ironična situacija, da država blaginje potrebuje uspešne gigante v zasebnem podjetništvu. (Miliband, 1997)

2.2. Odnos med državo in civilno družbo (v tranzicijskih državah)

Pojem civilne družbe je bil živ predvsem v času pomladi vzhodnoevropskih narodov med leti 1980 in 1992. V nekem posebnem pogledu vanjo lahko štejemo tudi ekonomske elite, v kolikor se zoperstavijo politiki. Civilna družba, vključno in predvsem z gospodarstvom oziroma ekonomijo, naj bi bila ločena od države. Ravno tako naj bi bila država močna in dovolj avtonomna, da zagotovi vladavino zakona in se izogne (pretiranim) vplivom raznih

---

¹⁴ Že od Aristotela naprej velja prepričanje, da bogata država, v kateri je le malo revežev, lahko omogoči situacijo, v kateri lahko večina inteligentno sodeluje v politiki in onemogoča peščici povzpenežev in neodgovornih demagogov, da bi se povzpela

interesov dominantnih skupin. Država in civilna družba potemtakem uravnavata, omejujeta in nadzirata druga drugo. A vseeno država ni in naj ne bi morala biti tako zelo avtonomna in nedovzeta za vse družbene vplive, da lahko brezkompromisno prevlada nad civilno družbo. Državne institucije morajo biti previdne, da v času tranzicije ne odvzamejo civilni družbi družbene iniciative ter vseh ključnih odločitev, ki regulirajo pomembne vidike družbenega življenja. S tem se le poglobi razkorak med državo in političnimi strankami na eni strani in množicami na drugi. Prav tako pa lahko zaradi velike nesamostojnosti pride do pretirane navezanosti in odvisnosti različnih družbenih skupin na državo. Centraliziran državni nadzor nad gospodarstvom in represivnim aparatom (vojska, policija) je pogoj za ugodno ravnotežje med državo in civilno družbo.

Država v socialističnih (in delno tudi v post-socialističnih) družbah prevzame vlogo usmerjevalnega centra. To pa ne pomeni le zmanjšanja avtonomije drugih družbenih podsistemov, temveč tudi onemogočanje razvijanja podsistemov. Zaradi nenehnih poskusov penetracije v vse druge pod-sisteme, se tudi sam politični pod-sistem ne razvije povsem v smislu funkcionalne specializacije in avtonomije. »Hiperaktivnost političnega podsistema torej ni bila znamenje njegove uspešnosti, pač pa neželenih učinkov njegovih ambicij po usmerjanju celotne družbe.« (Bernik, 1997: 8) Vsak pod-sistem, ki si želi tako dominirati nad ostalimi in biti pri tem učinkovit, bi moral biti tudi toliko bolj kompleksen in dovzeten za različne dražljaje iz okolja, kar pa se v socializmu ni zgodilo.

Težnja po usmerjanju in »prežemanju« celotne družbe ter s tem povezan centralni položaj političnega sistema sta determinirala osnovne systemske karakteristike socialističnih družb. »Vsi družbeni sistemi so bili pod nadzorom političnega, ki je omejeval njihovo avtonomijo in možnosti za uveljavljanje njihovih specifičnih funkcionalnih načel.« (Pollack v Bernik, 1997: 43) A takšno politično usmerjanje družbe, ki je temeljilo na predpostavki, da je struktura družbe enaka strukturi formalnih organizacije, se je obneslo (še tukaj le delno) le v tistih delih družbenega sistema, ki ga je bilo moč formalno ustanoviti in organizirati. (Bernik, 1997)

2.3. Odnos med demokracijo in kapitalizmom

»Družbeni mir, gospodarska svoboda, demokratična legitimacija in družbena blaginja so štirje temeljni kamni, ki nosijo stavbo sodobne evropske države.« (Offe, 1985: 10) Demokracija

potrebuje zdravo in učinkovito gospodarstvo, vplivno in legitimno vlado ter pravila, omejitve in organe, ki bodo izvajali nadzor tako nad političnimi kot tudi nad ekonomskimi akterji. »Aron navaja tri pogoje za uspeh obstoječe pluralistične demokracije. Omejiti je potrebno vpliv tistih posameznikov in skupin, ki bi radi spremenili celoten družbeni okvir. Podpreti je treba učinkovito ekonomsko administracijo, ki bo ohranila mobilnost in oživila ter spodbudila večjo storilnost. Povrniti vladno oblast, ki bo sposobna pomiriti spore med skupinami in vsiliti odločitve nujne za interes skupnosti.« (Bottomore, 1993)

Neenakost med ekonomskimi razredi v kapitalizmu je po mnenju John F. Manleya povsem nekompatibilna s pravicami in svoboščinami demokracije. Avtor na primeru ZDA pokaže na ta poseben tip kontradikcije med kapitalizmom in demokracijo. Na eni strani je elitistični sen napredka superiorne manjšine oziroma peščice, kar nakazuje ekonomske razredne neenakosti, na drugi pa demokratični sen, ki pa naj bi bil po avtorjevem mnenju ekonomsko enakopravni oziroma egalitarni sen. Prvi torej zagovarja delitev na superiorno manjšino in inferiorno večino. Nagrade si pač zaslužijo zmagovalci tekmovanja, v katerem imajo bojda vsi udeleženci enako možnost, kar poražencem jemlje sleherno pravico do pritožbe zoper zmagovalce. Tako zanika vse, kar podpira demokratični sen, t.j. enakost vseh, oblast večine kot pogoja za neodvisnost, svobodo in emancipacijo od revščine. Tolerira le manjše ekonomske neenakosti in kot poglavitni družbeni cilj zagovarja dominanten srednji razred.

Prevladuje pa najbolj poznan tim. The American Dream, ki je nekakšen kompromis elitističnega in demokratičnega. »Kar zadeva ekonomsko enakost, je elitističen: Združene Države obljublajo enakovredne možnosti postati neenakovreden, ne pa družbene in ekonomske enakosti.« (Manley, 120: 1997) Tisto kar je na Ameriškem snu demokratičnega, je podpora zakoniti in politični enakosti, medtem ko so neodvisnost, svoboda in enakost rezervirane le za uspešne. Formalne pravice je vse, kar je v Ameriškemu snu ostalo od demokracije, za katero ob podpiranju bogatenja ni ostalo prav dosti prostora. (Manley, 1997)

Nekateri marksistično usmerjeni avtorji (npr. Marx, Marcuse, Althusser in Therborn) trdijo, da je demokracija le orodje kapitalističnega režima, saj poseblja vladavino kapitala. Instrument izvajanja razredne hegemonije so razne liberalno-demokratične procedure, vključno s svobodo izražanja (govora) in svobodne večstrankarske volitve, kar po njihovem mnenju ni nič drugega kot pesek v oči. (Etzioni-Halevy, 1997) Marx je trdil, da politična moč izhaja iz ekonomske. »Vrh moderne države je le odbor za skupne zadeve celotne buržuazije.«

(Marx, 1997: 9) Moderna kapitalistična država in njena vladne elita zastopata interese buržuazije, t.j. vladajočega kapitalističnega razreda. Razred, ki upravlja s sredstvi materialne produkcije, upravlja tudi s sredstvi mentalne produkcije. Torej vlada tako ekonomsko kot tudi politično in ideološko. Kapitalistično demokracijo razglasi za represivno obliko buržuazne vladavine. Materialna lastnina vlada intelektualni lastnini, materialna produkcija mentalni produkciji. Država je zgolj v funkciji orodja buržuazije in privatne lastnine, katere neenakomerna razdelitev je srž problema. Skupaj z razvojem buržuazije, naj bi se razvijal tudi ujemajoč politični razred. Podobno meni Althusser, ki govori o reprodukciji produkcijskih odnosov in posledično hegemoniji, ki se izvaja skozi državno moč.

V kapitalistični ekonomiji je tako, da buržuazija poseduje moč na podlagi tega, da nadzira sredstva proizvodnje, podkrepljena z močjo in vplivom investiranja. Toda zgolj ekonomska moč, ki je sicer nujna, ni dovolj za to, da vladajoči razred tudi dejansko vlada. Kapitalistični razred mora biti notranje homogen, s skupnimi cilji in vrednotami, neodvisen in sposoben komunicirati s strankami in vladnimi institucijami ter vplivati na pomembne vladne odločitve, da le te politično predstavijo njegove interese kot legitimne in učinkovite. Homogen mora biti tako na ravni poslovnih odločitev, kot tudi na ravni morebitnih ideoloških razlik, naklonjena pa mu mora biti tudi struktura strankarskega sistema, vladnih institucij in procesa sprejemanja političnih odločitev, da lahko uveljavlja svoje interese. (Martinelli, 1989) Poslovne odločitve imajo vedno politične posledice, vsaj kar zadevajo alokacijo temeljnih resursov. A, da bi ravnal politično, mora kapitalističen razred zadostiti več kriterijem. Zavedati se torej mora svojih interesov in omejitev svojega vpliva na politične procese, ki mu ga sicer omogočajo morebitne investicije. V kolikor parafraziramo Millsa, ki sicer ne sodi ravno med ortodoksne marksiste, pridemo do spoznanja, da je »razred ekonomski koncept in vladanje politični, ko pa ju združimo, ni težko ugotoviti, da tisti, ki vladajo ekonomsko, vladajo tudi politično.« (Mills v Coates, 1989: 19)

Goran Therborn dodaja, da je kapitalizem neoseben način izkoriščanja, ki ne temelji na osebni dominaciji, temveč buržuazija vlada s pomočjo kapitala. Vladavina kapitala pa tako za zunanjo kot tudi za notranjo podporo in varnost potrebuje državo. Razen v primerih, kadar se pojavi zunanji sovražnik oziroma nasprotnik buržuazni razred ni enoten, pač pa precej razdrobljen. Zato potrebuje državo oziroma izvoljeni ter reprezentativni politični aparat, ki v odsotnosti nekakšnega centra prevzame povezovalno vlogo. (Therborn, 1997)

Toda oblastno-ideološka represija in neučinkovitost gospodarstva, kot razvojni značilnosti socializma, ne predstavljata privlačne alternative. Demokracija in trg (osrednji mehanizem kapitalizma) sta bolj kompatibilna in nenazadnje zagotavljata vsaj možnost relativno večje osebne ter družbene izbire. Demokracija omogoča različnim družbenim skupinam aktivno udeležbo v javnem življenju, sodelovanje pri družbenih problemih in možnost participacije preko mehanizmov političnega delovanja in izbiranja pri oblasti. Trg pa skozi ponudbo in povpraševanje omogoča posameznikom, da izbirajo med različnimi produkti, kar sili ekonomske subjekte k kvaliteti in učinkovitosti. Oba, tako demokracija kot kapitalizem, pa temeljita na pravni državi, ki regulira odnose in postavlja pravila igre. Posameznik se lahko pojavi v dveh dopolnjujočih se vlogah: kot državljan s političnimi pravicami in kot podjetnik s pravicami, ki temeljijo na zasebni lastnine. Oboje, če se seveda vsak posameznik sam tako odloči.

Eden od mnogih kritikov prepričanja, da celotna politična srenja, vključno z delavsko stranko, le podpira kapitalizem in izkoriščanje delavskega razreda, ki državo zreducira le na instrument kapitalističnih interesov, sicer (neo)marksist, je tudi Fred Block. Meni, da imajo elite oziroma državni voditelji čisto posebno vlogo, seveda v okviru kapitalistične, demokratične države. Vendar tudi on ne more mimo rdeče niti marksizma. V kapitalistični demokraciji so interesi kapitalistov zmagoviti. Vendar pa le-ti svoje individualne interese po dobičku uveljavijo v pogajanjih z preostalimi akterji.« (Block, 1997: 260) Tukaj imam v mislih državne voditelje, ki morajo pomiriti kapitaliste, da ohranijo izredno pomembno poslovno zaupanje in nenazadnje tudi relativno organiziran delavski razred, ki si vedno želi izboljšati svoj delavni in življenjski položaj glede na neenakomerno delitev dobrin v družbi.

Kakorkoli, kapitalizem se je skozi omenjeni konflikt med kapitalisti, voditelji državnega aparata in predstavniki delavskega razreda, uspel racionalizirati. Block pravi, da je sprejel *relativno avtonomijo države*, a je ves čas na preži, da ukrepa, v kolikor bi država zlorabila to avtonomijo. »Da je vladajoči razred sposoben tovrstne intervencije, mora biti sposoben določene stopnje politične kohezije, razumevanja svojih interesov in precejšnje mere političnega znanja in veščin.« (Block, 1997: 261) Ravno ta razredna zavest vladajočega kapitalističnega razreda, kar pomeni, da se zaveda kaj je nujno za reprodukcijo obstoječih kapitalističnih družbenih odnosov v spreminjajočih se zgodovinskih okoliščinah, predstavlja zopet omejenost državne avtonomije.

V kolikor pa prezremo oziroma zanikamo omenjeno razredno zavest kapitalistov, lahko govorimo o nekakšni delitvi dela med tistimi, ki kopičijo kapital, in tistimi, ki upravljajo z državnim aparatom. Prvi se zavedajo svojih interesov le kot kapitalisti in se na splošno ne zavedajo pogojev, ki so potrebni za reprodukcijo obstoječega družbenega reda v spreminjajočih se okoliščinah. Slednji pa so prisiljeni se v večji meri ukvarjati z reprodukcijo družbenega reda, saj njihova moč temelji prav na ohranjanju te politične in ekonomske ureditve. Vodilni v državnem aparatu so ne glede na svojo politično ideologijo odvisni od ohranjanja smotrne ravni ekonomskih aktivnosti. Državne finance so, če ne drugače pri davkih ali posojilih, odvisne od ekonomskega stanja, ravno tako pa je od ekonomskega blagostanja odvisna podpora javnosti. Če je ekonomska raven nizka, je vodilna nomenklatura ranljiva in izpostavljena odstranitvi z oblasti oziroma zamenjavi. (Block, 1997)

Potemtakem dominantni buržuazni razred (oziroma več razredov in znotraj njih več frakcij, ki naj bi skupaj oblikovali nekakšen blok moči), dejansko sam ni sposoben doseči politične enotnosti. Ne zmore transformirati svojih specifičnih interesov v politične. Kar zadeva politično dominacijo, razredi in ločine niso sposobni vladati politično, saj jih izčrpavajo nenehni interni konflikti, ki temeljijo na globokih nasprotjih. Vloga kapitalistične države je hegemonizacija omenjenih razredov in ločin. Pojavi se kot dejavnik politične enotnosti bloka moči pod okriljem hegemonije razredov in frakcij. Glede na dominantni razred je država tisti element, ki predstavlja oziroma omogoča notranjo enotnost. Ravno to pa ji daje del avtonomije, saj je združevalni dejavnik bloka moči, pravi Block.

2.4. Odnos med dominantno ekonomsko elito in državo - primerjava držav

Nichlas Luhmann, znani teoretik družbe kot sistema, pravi, da je funkcija politike v sodobnih družbah sprejemanje kolektivno zavezujočih odločitev. Predvsem zaradi svoje zakonodajne funkcije zaseda osrednje mesto v družbi, saj igra vlogo posrednika in nemalokrat arbitra med različnimi področji. Akterji z različnih področij poskušajo na različne, tudi nelegitimne in nelegalne načine uveljaviti svoje interese s poseganjem v politično sfero (skupine pritiska, lobiranje, korupcija). Prav tako pa istočasno posamezniki, ki sestavljajo politično elito, z raznimi posegi (zakoni, vladnimi uredbami, določili ali restrikcijami) nadzorujejo ter omejujejo delovanje različnih segmentov družbe, da le- to ostane znotraj meja, ki jih nalagajo, ustava, zakon in pogosto tudi morala. (Luhmann, 1992)

Posledično se oblikujejo vmesni sistemi, kot na primer socialna ali ekonomska politika, katerih namen je premostiti razlike med relativno avtonomnimi podsistemi ter skupno delovanje v smeri učinkovitejšega reševanja določenih problemov. Funkcija političnega (pod)sistema v sodobnih družbah je na eni strani upravljanje javnih zadev in kreiranje ter izvajanje politik na različnih področjih, kar je v funkciji *doseganja družbenih ciljev*, hkrati pa predstavlja prizorišče izražanja različnih prepričanj in interesov in tudi sodelovanja njihovih nosilcev pri političnem odločanju, kar omogoča oblikovanje določene stopnje *družbene kohezivnosti*, prek tega formiranje specifične *politične kulture*, ki temelji na načelih konsenza in participacije, prek česa pa opravlja tudi funkcijo *družbene integracije*. (Tomšič, 1999)

Značilna za post-socialistične države naj bi bila tudi neurejena razmerja glede interesnih organizacij v ekonomiji. Pomemben del gospodarstva je v svojih rokah ohranila država, nekaj lastništva pa je ostalo dokaj razpršenega kot lastništvo zaposlenih, tako da so lastninske strukture in odnosi med posameznimi akterji pogosto nejasni. Kot sem že omenil, se na podlagi tega postavi vprašanje, kako dobro interesne organizacije, ki zastopajo interese teh lastnikov, opravljajo svojo funkcijo, saj naj bi jih v veliki meri obvladovali razni državni managerji, katerih interesi in/ali sposobnosti niso kompatibilni s tržnimi mehanizmi. V 20. stoletju je povsod po svetu prišlo do prenosa moči od lastnikov na management. V post-socialističnih državah, kjer je bilo lastništvo zelo slabo prisotno, pa je moč managementa še toliko večja. »Lahko bi govorili tudi o birokratsko-managerskem tipu, saj gre za povezanost politike in gospodarstva.« (Tomšič, 1999: 68)

David Coates, ki se v svojih delih pogosto naslanja na Millsa trdi, da v *Veliki Britaniji* vladajoči razred dejansko obstaja, v vsej svoji razsežnosti. Ima dolgo tradicijo in okrog njega je akumulirane veliko družbene moči. Lahko ga pojmuje kot skupino, v kateri je večina tistih posameznikov, ki zasedajo položaje moči in lahko na podlagi tega svojim potomcem materialno pomagajo pri doseganju podobnega položaja kot ga zasedajo sami. Lahko ga pojmuje tudi kot elito, ki svoje privilegije črpa in lastništva in nadzora kapitala in ki ima zaradi odvisnosti od kapitala skupne interese glede akumulacije svojega kapitala in sredstva pritiska, da omenjene interese učinkovito vsili vladam, v obliki »političnega prepričevanja«. Nenazadnje ga lahko pojmuje kot razred, ki je sposoben večino časa prepričevati veliko večino ljudi, da so njihovi privilegiji neizbežni in legitimni in da so njihovi interesi pravzaprav interesi celotnega naroda. Je nosilec hegemonске moči. V Veliki Britaniji sodijo

že skozi stoletja tri stvari tesno skupaj. Nadzor nad dominantnimi ekonomskimi resursi, monopol družbenih privilegijev in sposobnost voditi oziroma zelo izrazito vplivati na državo. (Coates, 1989)

»Za privilegirane v sedanji Britaniji ni pobega pred politično močjo.« (Coates, 1989: 36) Stari in novi lastniki kapitala so se povezali v plutokracijo in skupaj absorbirali ter izkoristili sebi v prid pritiske, ki naj bi jim odvzeli družbeni položaj absolutnega vladajočega razreda, tako politično kot delno tudi ekonomsko. Že dejstvo, da se držijo na tako visokem položaju v družbi skozi zgodovino, polno sprememb in prevratov, priča o tem, da imajo veliko družbeno moč. »Kontinuiteta (in celo krepitev) monopola zasebne moči na ključnih ekonomskih področjih je tudi dokaz političnega potenciala privilegiranih.« (Coates, 1989: 37) Moč zasebnega kapitala je tako velika, da vse vlade, tako desničarske kot levičarske, v dialog vstopajo »ponižno«. Nosilci kapitala so tisti, ki investirajo oziroma ne investirajo, ustvarjajo nova delovna mesta ali ukinjajo stara, sklepajo nove posle ali opuščajo nove ter imajo denar za ustanovitev ali podporo strank in njihovo propagando. Zato se lahko elegantno izmikajo nadzoru in omejitvam vlade.

V *Franciji* je situacija glede kapitalističnega razreda in prek tega ekonomske elite denimo nekoliko drugačna kot v Veliki Britaniji in tudi drugod. Kapitalistični razred je navkljub intenzivnim spremembam, ki jim je bil podvržen v zadnjih desetletjih, še vedno družbeno, izobrazbeno in tudi politično homogen. Rekrutiranje poteka znotraj enega družbenega prostora, v srcu enega družbenega razreda. Meje tega dominantnega razreda, ki ves čas teži k temu, da bi bil tudi politično vladajoč, so jasne in zaprte, ter dopuščajo le malo penetracije iz drugih družbenih okolij. Vendar mu nasproti stoji *močna država*, ki prek političnih direktiv in osebnih vezi, speljanih skozi javno administracijo ter javna podjetja, igra pomembno vlogo pri določanju smeri poslovnih odločitev. Dasiravno se v obdobjih vladavine desno orientirane politične elite krepita moč in pomembnost zasebnega kapitala in njegovih lastnikov ter njihova povezanost z ter vpliv na gospodarsko politiko države, kar hkrati pomeni redukcijo stopnje državnih intervencij na raven nenehne regulacije, in se v obdobju vladavine levo orientirane politične elite omenjena raven intervencij politike v ekonomijo zviša in postanejo intervencije zelo neposredne, je država ves čas močno prisotna v sferi zasebnega gospodarstva. »Skozi nenehne, dolgoročne in koordinirane intervencije v ekonomijo, francoska država igra zelo pomembno vlogo pri oblikovanju strukture kapitala in posledično kapitalističnega razreda.« (Marceau, 1989: 50)

A le ni vse tako idealno. Levo orientirane vlade so sicer večkrat poskušale menjati vodstvo v podjetjih (vsaj tistih, ki so jih želele prevzeti), a pogosto niso našle ustrezne zamenjave za obstoječe vodstvo. Desne so jim »vračale« tako, da so (nenamerno?) pripomogle k povečanju koncentracije družbene in ekonomske moči le v nekaj rokah, ter na trenutke celo omogočile (pa naj gre za lastnike ali upravljavce kapitala), da so si ustvarili »lastne zasebne vlade«, kar jim je omogočilo nadzorovati aktivnosti ter ustvariti monopolizacijo trga. Finančne, osebne, politične in izobrazbene vezi med kapitalističnim in vladajočim razredom so se okrepile do ravni, ko sta se oba praktično zlila drug z drugim. Vseeno pa je močno prežemanje karier v kapitalističnih podjetjih in državni administraciji v večini časa ostalo na primerni ravni in kljub temu omogočilo, da sistem deluje dokaj uspešno. (Marceau, 1989)

Zanimiv je tudi položaj v *Italiji*, kjer je politična participacija podjetnikov, vsaj na ravni centralne vlade, precej omejena, dasiravno imajo tradicionalni podjetniki dovolj političnih zastopnikov, ki zagovarjajo njihove interese in jim skušajo zagotoviti neko mero državne protekcije. »Tradicionalni podjetnik je bil politično aktiven le na lokalni ravni, kjer je njegovo podjetje uveljavljalo pomemben ekonomski vpliv.« (Chiesi, 1989: 117) Na ravni centralne politične oblasti pa ni imel omembe vrednega vpliva in povezave in bil tako ločen od državnega aparata, ki je bil delno zaseden s strani podjetnikov, ki so bili podprti z javnimi sredstvi.

V Italiji je kapitalistični razred razdrobljen. Posamezni pripadniki ekonomske elite med seboj ne sodelujejo temveč tekmujejo. Zaradi moči homogenih sindikatov in sistematičnih intervencij države, je bil tudi italijanski kapitalističen razred (ali njegov precejšen del) prisiljen uporabiti sredstva kolektivnega delovanja, da bi lahko zaščitil in realiziral svoje interese. »Celoten sistem predstavljanja poslovnih interesov je v Italiji globoko političen.« (Chiesi, 1989: 129) Na delovanje podjetij močno vplivajo politične stranke. Primer je povezava Confindustrie, ki je osrednja poslovna interesna skupnost in Krščanske demokratske stranke, največje politične stranke. V 90-tih letih, se je vendarle zgodilo veliko stvari. Prišlo je denimo do odmika od nestabilne, a trdožive demokrščanske koalicije. (Chiesi, 1989)

V ZDA so razlogi za politizacijo kapitalističnega razreda nekoliko drugačni kot v Evropi. Vsem je skupen interes postati vladajoči razred, razlika pa je v tem, da se v ZDA kapitalisti politično združijo predvsem zato, da bi dobili prednost pred drugimi kapitalisti in ne pred

sindikati in državnimi intervencijami, kot je to v Evropi.¹⁵ Politična in ekonomska sfera sta v ZDA (finančno) povezani prek t.i. Political Action Committees, ki služijo kot legalen aparat za prispevke za drage politične kampanje. Kapitalistični razred naj bi bil enoten bolj politično kot ekonomsko. Poulantzas opozarja, da je med vladnimi uradniki, na visoki ravni vse preveč posameznikov, ki naj bi izšli iz poslovne skupnosti in se sprašuje o vlogi države in sicer: je država le instrument kapitalistične vladavine, ali deluje kot institucija samostojno in neodvisno v interesu kapitala na splošno. Glede tega si nasproti stojijo strukturalisti in instrumentalisti. Ravnovesje med ravnema konfliktov in kohezivnosti je ravno pravšnje za nadaljnji razvoj oziroma napredek. (Mintz, 1989)

2. 4.1. Razpršenost moči v ZDA

Zanimiv avtor je neo-pluralist in eden vodilnih teoretikov demokracije med politologi 20. stoletja v ZDA, Robert Dahl, ki se ukvarja z dilemo pluralistične demokracije. Pluralisti namreč trdijo, da je v demokratičnih družbah moč relativno razpršena, kar pomeni, da nobena interesna skupina ne more izvajati družbene hegemonije in uveljavljati svojih interesov za vsako ceno. »Elito kot vladajoči razred zamenjajo različne strukturno in interesno pogojene organizirane skupine, ki si med seboj pogosto nasprotujejo.« (Dahl, 1997: 270) Sodobna poliarhija po Dahlovem mnenju prinaša mnogovladje razpršenih družbenih oblasti. Tudi Giddens pravi, da ni moč govoriti o tem, da imajo *isti ljudje* v rokah tako ekonomsko kot tudi politično oblast. Pravi, da so trditve o prenosu ekonomske hegemonije v politično dominacijo nejasne. Potrebno je raziskati odnose med ekonomsko, politično in ostalimi elitami, uporabljanje oziroma izvajanje moči za interese lastnega razreda oziroma *elite ter procese rekrutacije na elitne položaje* v posameznih institucionalnih sferah.

Vseeno pa se Dahl sprašuje o možnosti tiranije posameznih frakcij¹⁶. Za vzpostavitev ne-tiranske republike se je potrebno izogniti združitvi vseh vej oblasti (zakonodajne, izvršilne in sodne) v enih rokah. Je pa tudi potrebno nadzorovati frakcije, da ne bi delovale v nasprotju s pravicami drugih državljanov in v nasprotju s trajnimi in skupnimi interesi skupnosti. Tukaj niso dovolj pogoste splošne volitve (Schumpetrov pogoj demokracije), saj ne zagotavljajo

---

¹⁵ To seveda ne pomeni, da v Evropi kapitalisti oziroma poslovneži ne želijo tudi s pomočjo politične oziroma državne protekcije, pridobiti prednost pred tekmeci na trgu v smislu kakega monopola ali česa podobnega.

¹⁶ »Frakcija je določeno število državljanov- večina ali manjšina-, ki jih združuje in spodbuja k delovanju skupni impulz strasti ali interesa, ki je nasproten pravicam drugih državljanov ali pa trajnim in skupnim interesom skupnosti.« (Dahl, 1997a: 21)

zadostnega varovala pred nevarnostjo tiranije. Prisoten mora biti tudi nek ustavno predpisan nadzor nad uradniki. Dahl torej predvsem govori o možnosti tiranije raznih frakcij (na primer ekonomskih ali političnih), ne pa tudi o možnosti tiranije večine. (Dahl, 1997a)

Zanimivo je mnenje Mosce, ki ga omeni tudi Dahl, in sicer, da večina tako ali tako nikoli ne vlada. Zato tudi ne more izvajati tiranije. Vladajo namreč le manjšine in tako lahko tudi tiranijo izvajajo le manjšine. Splošen nadzor ljudstva nad vladajočim razredom pač ni mogoč. Doktrine in ustavno določene procedure¹⁷, ker večina pač v nobenem primeru ne bo vladala, dajejo dejansko neomejeno oblast vladajoči manjšini, ki seveda trdi, da vlada v imenu večine. »Nikjer tiranija ni bolj verjetna kot v družbi, v kateri ustavna ureditev in prevladujoča ideologija legitimirata neomejeno ustavno oblast večine«. (Mosca v Dahl, 1997a: 58) Pluralisti so načeloma zadovoljni z demokratično družbeno ureditvijo, teoretiki, ki pa trdijo, da je dejanska družbena moč zelo koncentrirana, pa so navadno kritični do situacij v zahodnih demokracijah. Glede razmerja med ekonomsko in politično močjo predvsem (neo)marksisti zagovarjajo stališče, da politična elita temelji na obvladovanju ekonomskih resursov, kar pomeni, da je dejansko kapitalska elita tista, ki vlada družbi. Temu nasprotujejo, kot sem že omenil, pluralisti in elitisti, katerim politična moč predstavlja samostojno entiteto, ki ni determinirana s strani ekonomske.

Podobnega mnenja je Suzane Keller, ki opirajoč se na Parsonsov funkcionalizem, pravi, da v sodobni družbi ni enotne elite v smislu notranje kohezivne skupine, ki bi temeljila na skupnem socialnem statusu ter izrazitem občutju skupinske pripadnosti, t.j. nekakšnega vladajočega razreda kot o tem govori Mills. Vrh družbe sestavljajo številne med seboj različne strateške elite. (Keller, 1991) Strateške elite morajo tako v kompleksnih razmerah zastopati interese posameznih družbenih podsistemov. Čutiti tudi morajo neko stopnjo pripadnosti svoji podskupini, z njo vzdrževati komunikacijo, imeti posluš za njihove potrebe, a biti v vsakem trenutku sposobne presegati posamezne povprečne in običajne interese in stališča posameznih pripadnikov, da lahko svojo strateško funkcijo vodenja družbe opravljajo uspešno v korist vseh oziroma velike večine.

2.5. Vpliv zasebnih investicij na odnos med državo in ekonomsko elito

---

¹⁷ Ti ustavno določeni postopki in doktrine naj bi zagotavljali popolno suverenost ljudstva in vladavino večine, pravzaprav zagotavljajo najšibkeje mehanizme nadzora vladajočih. (Dahl, 1997a)

Eden najuglednejših politologov v ZDA, ki poučuje na harvardski univerzi in že 30 let svetuje ameriškim vladam, tudi (in predvsem) pri vprašanih mednarodne varnostne politike, Samuel Huntington, pravi, da proces ekonomskega razvoja, ki temelji predvsem na industrializaciji, vodi do novega, precej drugačnega, bolj kompleksnega in medsebojno tesno povezanega gospodarstva, ki postaja za avtoritarno državo vse težje obvladljivo in se izmika njenemu nadzoru. Ekonomski napredek oziroma razvoj ustvari (nove) vire bogastva in moči izven države in hkrati tudi funkcionalno težnjo po prenosu pravic odločanja. Dva ključna dejavnika, ki vplivata na prihodnost političnega in družbenega reda v nacionalnih in nad-nacionalnih okvirih, sta *ekonomski napredek* in *politično vodenje*. Bogatim družbam se obeta tudi političen in sicer demokratičen razcvet, medtem, ko se revnim »slabo piše« in jih čaka taka ali drugačna oblika avtoritarne diktature. »Ekonomske razvoj ustvari demokracijo možno: politično vodenje pa jo naredi resnično.« (Huntington, 1997: 292) Tako kot v zgodovini naj bi bila tudi v prihodnosti ekonomska in politična elita tisti, ki bosta krojili usodo na eni strani posameznikov in na drugi velikih med-državnih tvorb. (Huntington, 1997)

»V kapitalistični ekonomiji je raven ekonomskih aktivnosti močno determinirana s strani odločitev o privatnih investicijah kapitalistov.« (Block, 1997: 263) To pa praktično pomeni, da imajo kapitalisti v vlogi investitorjev nekakšno pravico veta na državno politiko, saj če njihove investicije ne dosežejo zahtevane ravni, sledijo velike politične težave državnih voditeljev. Marksisti bi ponovno vzneseno vzklikali instrumentalizem. Vlada potemtakem poskuša čim manj delovati na način, ki bi resno zmanjšal raven investicij. To pa hkrati pomeni tudi, da imajo državni voditelji neposreden interes za (zlo)rabo svoje moči v podporo investicijam, saj ravno njihova moč med drugim temelji tudi na zdravem gospodarstvu. »Državni voditelji imajo, kar zadeva dilemo glede privatnih investicij, vendarle nekoliko širši vidik od posameznih kapitalistov.« (Block, 1997: 264) Avtor meni, da gre celo za tendenco omogočanja in podpiranja privatnih investicij, ki se pojavi v programu vseh vladnih in sploh večine političnih agencij. To pa nas pripelje spet do že (pre)večkrat omenjenega dejstva, da politika deluje v interesu kapitala in njegovih nosilcev.

Kapitalisti se namreč za investicije ne odločajo zgolj na podlagi ekonomski spremenljivk, kot so na primer cena delovne sile, razvitost in položaj konkurence ali pa velikost trga za posamezen izdelek oziroma posamezno storitev, temveč tudi na podlagi ocene *splošne ekonomske* ter *politične klime*. Vprašanja, ki si jih posamezni potencialni zasebni investitorji zastavijo so, ali je družba stabilna, je delovna sila pod nadzorom, bodo davki narasli, se vlada

in njeni organi vmešavajo v svobodo poslovanja ter, ali bo ekonomija napredovala. Vsota evaluacij vseh teh variabel na ravni nacionalne ekonomije je raven poslovnega zaupanja. Poslovno zaupanje pa moramo ločevati od že omenjene »razredne zavesti« vladajočega razreda, saj gre v primeru prve zgolj za oceno vplivov političnih dogodkov na trg, kar pomeni, da gre zgolj za skrb posameznega kapitalista za svoj kratkoročen dobiček. (Block, 1997)

Ker je bila pri nas politična ureditev od konca druga svetovne vojne pa vse do nastanka države Slovenije, milo rečeno skrajno levo-orientirana, je za mene zanimiva predpostavka omenjenega avtorja, ki pravi, da v kolikor se na demokratičen način, prek volitev¹⁸, vladajočega položaja v državi »dokoplje« levo-orientirana politična elita, ki ima namen izvajati temeljite (ekonomsko lastninske in investicijske) reforme, poslovno zaupanje radikalno upade.

Block pravi, da levica navadno forsira spremembe, ki povzročijo višjo stopnjo inflacije ter padec nacionalne valute. Sicer ni nujno, da leva vlada radikalno posreduje v sfero ekonomije, je pa to zelo verjetno. Da bi vendarle okrepila ekonomijo, ki je v upadu, navadno uvede celo vrsto restriktivnih ukrepov glede nadzora cen, izvoza in uvoza, menjave denarja in podobno vmešavanje na trg. Sproži se verižna reakcija, saj vsi ti ukrepi *omejujejo investitorje* in jim onemogočajo optimalno poslovanje in jim preko tega nižajo možnost zaslužka in posledično dobička. Zniža se stopnja poslovnega zaupanja, z njo pa tudi raven zasebnih investicij, kar posledično oslabi tudi celotno nacionalno gospodarstvo. Podpora režimu drastično upade. Edina rešitev, ki preostane vladi, je vehementen zasuk k podružabljanju oziroma nacionalizaciji gospodarstva. »Država s prevzemom zasebnih podjetij ljudem vrne delo in ublaži primanjkljaje. A vladajoča elita, kljub njeni ideološki privrženosti socializmu, za take ukrepe nima legitimnih političnih razlogov. Ljudje niso pripravljeni na tako ekstremne spremembe, saj naj bi bil celoten zasuk utemeljen na postopni tranziciji.« (Block, 1997: 263)

---

¹⁸ Verjetno je odveč razmišljati kako bi na raven poslovnega zaupanja vplivala menjava oblasti z nasilnim prevratom, npr. državni udar ali pa državljanska vojna.

3. Vloga elit v obdobju tranzicije in po njej - Slovenija

Različne elite, predvsem politična, obvladujejo tranzicijski proces in so kot take odgovorne za naravo post-socialistične družbene ureditve v posameznih državah. So ključni subjekt procesa uvajanja ali pa prilagajanja na družbene spremembe in kot take nosilec družbenih procesov, pri čemer prideta do izraza njihova kreativnost in prilagodljivost. Njihov poglavitni cilj je vzpostavitev institucionalnih pogojev za funkcionalno in interesno diferenciacijo družbe oziroma za avtonomno delovanje posameznih družbenih področij, v skladu z lastnimi interesi.

V procesu tranzicije se zaradi osrednje vloge politike, pojavi težnja po prevladi države in s tem politične elite nad civilno družbo ter se v veliki meri tudi manifestira. To pa pomeni, da levji delež družbene iniciative prihaja s strani politike oziroma države. S tranzicijo se pojavi cela vrsta družbenih in razcepov tako na politični, socialni in ekonomski kot tudi na simbolni ravni. V primeru, da konflikti prerastejo okvire, ki jih narekuje demokracija, lahko pride do nestabilnosti ali celo krize, kar lahko ogrozi prav demokracijo samo. Spremenijo se razmerja med samimi elitami ter med elitami in neelitami, kar prinese tudi spremembe v načinu ravnanja elit, kar velja predvsem za politično ter ekonomsko elito.

3.1. Elita kot nosilec moči in vpliva

Moč in vpliv sta, poleg vodstvenih sposobnosti, nujno pomembna za učinkovito vodenje ali države ali slehernega posameznega podjetja. V Sloveniji sta po umiku socialističnega prepričanja, da moč vodilnim ni potrebna, saj se z ukinitvijo privatne lastnine odpravi izkoriščanje ter dominacija delodajalcev nad delojemalci, moč in vpliv spet zasedla osrednjo vlogo v procesu vodenja (okrog 1988, Markovičeve reforme v nekdanji Jugoslaviji). Anti-tehnokratska gibanja v socialističnem sistemu so onemogočila razvijanje zahodnih modelov vodenja, upravljanja ter izobraževanja managementa in ga v veliki meri celo odstranila. Po prelomu in osamosvojitvi v Sloveniji (1990-91-92) relativno brezglavo in nekritično prevzemamo zahodne modele vodenja in upravljanja, brez ustrezne kritične analize za preteklo obdobje samoupravne prakse. Zavržimo specifičnosti situacije, ki je prisotna pri nas, bi bilo potrebno oblikovati posebne kriterije, na podlagi katerih bi lahko kritično selektivno sprejemali in izvirno modificirali zahodne modele. (V. Rus, 2002)

Koncept moči je tesno povezan z elitami, predvsem s politično. »Moč je zmožnost uresničevati svojo voljo navkljub odporu, neodvisno od tega, na čem temelji ta zmožnost.« (Weber, 1962: 117) Je kompleksen fenomen, ki je prisoten tako na mikro ravni v obliki osebnih odnosov kot tudi na makro ravni, ko se manifestira skozi odnose na ravni družbe oziroma njenih institucij. A moč ni le v neposrednem obvladovanju drugih, temveč je tudi v obvladovanju pogojev od katerih je volja drugih odvisna. Tu se srečamo s sposobnostjo obvladovanja aktivnosti, želja in prepričanj, s pomočjo pestre palete resursov, kot na primer neposredna prisila, materialni ter simbolni resursi, ugled, kompetence in tudi karizmatičnost posameznikov. (Tomšič, 1999)

Moč je opredeljena različno. Za Millsa je moč celo ključna karakteristika družbene strukture. Hkrati pa je odvisna tudi od temeljnih značilnosti elite, saj naj bi bili pripadniki elite tisti, ki lahko svojo voljo vsilijo vsem drugim, navkljub njihovem morebitnemu nasprotovanju. Tesno pa sta z močjo povezana tudi status in bogastvo. Podobno meni Marx, ki trdi, da je moč v rokah majhne skupine ljudi (lastnikov proizvodnih sredstev), ki s pomočjo svojega bogastva sprejemajo odločitve, ne le v lastno korist, temveč istočasno tudi v škodo vseh ostalih članov družbe. Dahl pa dodaja, da moč pomeni predvsem možnost sprejemanja odločitev, ki so pomembne za celotno družbo.

Omenil bi, da sta z močjo sorodna pojma odpor in konflikt. Tako Etzioni-eva pravi, da je moč glavni, če ne edini, mehanizem za premagovanje konfliktnih situacij, Cartwright pa meni ravno obratno, da uporaba moči vodi do neizbežnih konfliktov. Korak dlje je napravil Foucault, ki je ugotovil, da moči kot take sploh ne moremo opazovati, temveč jo lahko merimo le z vrsto in količino resistance oziroma odpora proti njej. Uporaba moči torej nastopa v konfliktni situacija, oziroma jo sama povzroča. (V. Rus, 2002) Če se opremo na racionalno definicijo moči Maxa Webra, to niti ni presenetljivo. Če je moč prisotna le tedaj, kadar njen nosilec lahko pripravi drugo osebo do tega, da ta deluje v skladu z njegovimi cilji, ne glede na to, ali so cilji v skladu, ali pa v nasprotju (precej bolj verjetno) z interesi tistega, ki je objekt te moči, potem ne gre pričakovati kaj drugega kot to, da bomo naleteli na bolj ali manj krčevit odpor ter posledično verjetno tudi zapadli v konflikt.

Kar zadeva moč, povezano z vodenjem v sferi podjetništva, je učbeniške managerske knjige praviloma ne obravnavajo in se ji kot tabu temi raje ognejo v velikem loku. Sociološki vidik

vodenja je sekundaren in podrejen psihološkimi in ekonomskimi. Praviloma naj bi bila po klasičnem birokratskem načelu moč skoncentrirana na vrhu organizacije. Temu nasprotuje alokacijsko načelo, ki temelji na predpostavki, da je moč skoncentrirana v centrih za absorpcijo negotovosti in da je zmanjševanje notranje in zunanje negotovosti ključna vloga vodenja in upravljanja, ter prek tega glavni vir moči. Slikovita se mi zdi primerjava z bibličnim pojmovanjem, da sta vodenje in moč v funkciji dekaotizacije, podobno kot je Bog iz kaosa ustvarjal red. (V. Rus, 2002)

Še bolj zanimiva pa se mi zdi »samoupravna teorija vodenja« (iz obdobja socializma). Omenjena teorija vodenje pojmuje le kot vlogo oziroma funkcijo, ne pa tudi kot položaj, ki mu pripada določena moč. Vodilni je bil v tem pojmovanju degradiran v koordinatorja ter izvajalca sklepov samoupravnih organov. Le kdo je slednjemu nalagal glavne cilje?

Moč in vpliv sta očitno sorodna pojma in v praksi pogosto zelo prepletena. Razlika je v tem, da se moč navadno nanaša na direktno in formalno uporabo raznih resursov, vpliv pa je običajno udejanjen s posrednimi in manj formalnimi mehanizmi. Oba sta prisotna v vseh organiziranih področjih družbenega življenja, predvsem na področjih politike in gospodarstva. Mehanizmi moči omogočajo posameznikom, da sprejemajo odločitve, ki so za ostale zavezujoče. Predvsem to velja za politično elito, katere posamezniki so nosilci osrednje družbene moči. Njihova družbena vloga je, da uravnavajo odnose med elitami in neelitami, politično elito in vsemi ostalimi elitami ter med različnimi ločinami politične elite same. Skrbijo za sodelovanje vseh teh kategorij pri strateških odločitvah, za njihovo integriteto in v smislu tega sodelovanja in komunikacije ter za doseganje konsenza med njimi o temeljnih družbenih principih kar posledično prinaša ohranjanje stabilnosti v posamezni demokratični družbi. Predvsem imam tu v mislih druge elite, s katerimi mora politična elita vzdrževati partnerske odnose.

V sodobnem svetu politična elita nima hierarhično dominantnega položaja glede na ostale elite. Soočeni smo s kontradiktorno, a neizogibno situacijo, saj avtonomnost elit in njihova moč ter vpliv, ki niso izvoljene na demokratičen način, kot to velja za ekonomsko elito, katere položaj temelji na kapitalski moči njenih članov, negirajo bistvo demokracije. Seveda pa ne gre spregledati dejstva, da avtonomija posameznih elit omejuje moč oblastne oziroma politične elite ter tako preprečuje njeno družbeno dominacijo, kar pa je seveda ključno za demokracijo. (Tomšič, 1999)

Izjemen pomen ima *neformalna integracija*, ki zagotavlja, da se politična nasprotja ne zaostrijo do te mere oziroma nikoli ne prerastejo v sovražno konfrontacijo med nasprotujočimi si interesi, da bi spodbudila določeno radikalno manjšino k nasilnemu prevzemu oblasti ali pa jo prisilila, da izstopi iz demokratičnih okvirjev politične igre in zagotovi obrambo ali pa uresničitev svojih interesov s terorjem.

3.2. Parcialne ekonomske reforme z vidika države

»Reforme naj bi stvari najprej poslabšale in šele kasneje izboljšale.« (Hellman, 1998: 213) Kratkoročno ekonomske reforme predstavljajo tranzicijske stroške v obliki brezposelnosti, porasta cen in upada proizvodnje, saj se ekonomija prilagaja veliki institucionalnim in političnim spremembam potrebnim za doseganje dolgoročnih učinkov učinkovitega in funkcionalnega trga. To potrjuje tudi »J-Curve«, ki prikazuje kako kratkoročno stroški narastejo, konsumsijska moč ljudi pa temu primerno vpade¹⁹. Ekonomske reforme generirajo skoncentrirane stroške kratkoročno in omogočajo razpršene dobičke dolgoročno. Neučinkovita podjetja je treba zapreti ali prestrukturirati, državne podpore in družbene stroške zreducirati in domače cene dvigniti na mednarodno raven. To pa je program, ki kratkoročno prinese brezposelnost, ostre padce proizvodnje in nižje življenjske standarde. Reforme lahko sprva celo spodbudijo neustrezno alokacijo resursov, odsotnost razvitih finančnih trgov, nadaljnjo prisotnost monopolov in neustrezno razvit človeški kapital, ki ni sposoben odzvati se pobudam na trgu.

Časovno ločen parameter stroškov in dobičkov za politike predstavlja resen problem. Navkljub velikim žrtvam in le obljubam o dobičkih je potrebno vztrajati pri reformah, kar pa je vse prej kot lahko. Poraženci bodo zagotovo izkoristili prvo priložnost, ki sem jim bo ponudila, da se maščujejo reformatorjem. Zavedajoč se tega, se politiki zelo neradi odločajo za radikalne ekonomske spremembe. Bolj so reforme radikalne, višji so kratkoročni stroški. Politiki zato načeloma podpirajo zmerne reforme. »Postkomunistične države z bolj pogostimi menjavami izvršne oblasti in krajšim časom trajanja vlade, so bile navadno najbolj temeljite ekonomske reformistke.« (Hellman, 1998: 214) Politiki, ki so vladali krajše obdobje, so bili precej bolj naklonjeni in predani ekonomskim reformam. Tisti politični voditelji, ki pa so

---

¹⁹ J-krivulja: tako se ji reče zaradi njene oblike, ki spominja na črko j.

zavarovali svoj položaj na oblasti, so težili k delnim ekonomskim reformam ali so zavlačevali z njimi, takoj ko se je pojavila najmanjša nevarnost volilne ali javne opozicije tistih, ki so zagovarjali celovite reforme. Strah pred maščevanjem volivcev razočaranih nad kratkoročnimi izgubami, je bil pomemben dejavnik pri zaviranju reform. »To ustvari poznan stop-and-go vzorec ekonomske tranzicije, v kateri reforme napredujejo v preskokih: napredek, opotekanje, umikanje in spet napredek.« (Hellman, 1998: 215)

Čeprav so volivci načeloma zavračali radikalne reformistične vlade, so se reforme povsod po vzhodni Evropi nadaljevale, nekje celo izostrile. Vseeno pa je najbolj zanimivo to, da toka reform niso skušali zajeziti kratkoročni poraženci reform, temveč največji zmagovalci in sicer podjetniški insiderji, ki so se polastili podjetij oziroma njihovega premoženja na sporen način. Omenjeni posamezniki niso skušali ne ustaviti ne pospešiti procesa tranzicije. »Namesto tega so pogosto poskušali zavirati specifično napredovanje v procesu reform, ker je ogrozilo posebne prednosti in pohabljenost trga, na podlagi katerih so skovali svoj lastni dobiček.« (Hellman, 1998: 204) Zadrževali so ekonomijo v položaju delnega ravnovesja, kar je koncentriralo rente za njih, drugim pa nalagalo visoke stroške. Država se tako ne bi smela toliko ukvarjati s kratkoročnimi poraženci, temveč bi morala največ svoje pozornosti nameniti omejevanju zmagovalcev v zgodnjem stadiju tranzicije. Delne ekonomske reforme namreč ustvarjajo tržne defekte, ki pa kratkoročno generirajo vzorec koncentriranih dobičkov in razpršenih izgub. Zmagovalci imajo seveda interes ohraniti te vire velikih rent kolikor dolgo se le da, s tem, da poskušajo blokirati kakršne koli ukrepe, ki bi odpravili te defekte. Razni bankirji, ki so se okoristili na račun finančne liberalizacije, managerji državnih podjetij, ki so bili veliki zmagovalci privatizacije, naraščajoči finančno-industrijski konglomerati, z onemogočanjem konkurence, ter podjetniška mafija, ki se je okoristila na račun domače in tuje trgovine, so obogateli praktično čez noč in so se le stežka ločili od svojih virov bogastva. Ne ozirajoče se na velike družbene stroške so poskušali na vse kriplje ustaviti ali vsaj upočasniti tok reform na tisti točki, ki jim je omogočala to nenadzorovano bogatenje.

Konvencionalen pristop k politiki ekonomskih reform je temeljil na navidez preprosti predpostavki, da ekonomske reforme ustvarjajo zmagovalce, ki zagovarjajo in nadaljujejo te reforme. Eden ciljev reform je torej ustvariti klientelo zmagovalcev, ki bodo podpirali nadaljnje napore za napredek prehoda k tržni ekonomiji. Najbolj pogost problem zanašanja na kratkoročne zmagovalce naj bi bilo to, da so dobitki na podlagi reform razpršeni skozi celotno ekonomijo, medtem ko naj bi bili poraženci skoncentrirani znotraj posameznih

skupin. Politika parcialnih reform, pa pravi drugače. Kadar gre za delne reforme, pride do pojava, ko določene sfere ekonomskih aktivnosti, za razliko od drugih, še vedno delujejo po alternativnih koordinacijskih mehanizmih. Take reforme lahko nekoliko celo ogrozijo stabilnost in učinkovitost obstoječega ekonomskega sistema, predvsem pa povzročajo višje kratkoročne družbene stroške, kot celovite reforme ali kot nikakršne. Hkrati delne reforme, na podlagi cenovnih razlik med liberaliziranimi sektorji ekonomije in tistimi, ki so še vedno koordinirani s strani ne-tržnih mehanizmov, povzročajo priložnosti za rente. Predvsem se ta priložnost ponudi managerjem državnih podjetij. Takšne ekonomske reforme za razliko od predpostavk, ki temeljijo na modelu J-krivulje, ustvarjajo kratkoročne koncentrirane dobičke za posamične skupine, medtem ko razpršijo tranzicijske stroške skoz celotno preostalo ekonomijo. Sčasoma se to seveda bolj ali manj izenači in vsi ključni elementi tržne ekonomije pridejo v komplementarno ravnovesje.

3.2.1. Managerji kot kratkoročni zmagovalci

V kolikor zamenjamo zorni kot in gledamo na celotno situacijo z vidika zmagovalcev, je J-krivulja ravno obratna. Zmagovalci namreč ravno kratkoročno zaslužijo največ na račun pridobivanja koncentriranih rent. Skozi čas pa napredek reform eliminira nejasnosti in pogoje, ki omogočajo pridobivanje rent, kot je to v začetnih fazah. Krivulja rent v državi, ki je izvajala celovite reforme, je veliko bolj položna kot v tistih, ki so izvajale le parcialne reforme. To pomeni, da je v državi s celovitejšimi reformami manj priložnosti za kopičenje koncentriranih rent in manj strm padec prihodkov, ko reforme napredujejo. Zanimivo je, da delne reforme povzročajo višje kratkoročne stroške, kar pomeni da ima naraščajoča koncentracija rent zmagovalcev za posledico temu primeren padec v konsumpciji poražencev. S časom se krivulji poražencev in zmagovalcev le nekoliko bolj približata. Pri celovitih reformah je razmak manjši in se krivulji približata prej, pri delnih je razmak večji in se krivulji približata kasneje. Pri celovitih reformah so tudi transakcijski kratkoročni stroški teh reform nižji kot pri delnih, poraženci pa so tudi precej hitreje in v večji meri deležni uspehov.

Kar zadeva politično podporo reformam, jih zmagovalci podpirajo do točke, ko so njihove rente najvišje, ko pa začnejo te upadati, jih skušajo na vse načine zaustaviti ali vsaj upočasniti, kolikor se le da. Po takšni logiki se ravnovesje sprememb ustavi na točki, ko imajo zmagovalci najvišje in najbolj skoncentrirane rente, družbeni stroški prehoda pa so najvišji. »Zato je primaren političen izziv reform tega modela omejiti zmagovalce.« (Hellman, 1998:

228) V kolikor je več politične moči v rokah zmagovalcev, se bo ohranilo prav to (ne)ravnovesje. Politični sistem, ki je odprt tudi za poražence, pa bo skušal vplivati na čim večjo razpršenost uspehov reform.

Težko je meriti, koliko politične moči imajo v tranzicijskih ekonomijah rokah omenjeni kratkoročni zmagovalci. Ena možnost je poskus merjenja, koliko moči so ohranili pripadniki nekdanje komunistične elite, saj naj bi delne reforme koristile predvsem njim. Sem sodijo managerji podjetij, združni predstojniki, birokrati na raznih ministrstvih in strankarski voditelji. Torej tisti, ki so na položaju, da posredujejo med visoko reguliranim in državno subvencioniranim državnim sektorjem in manj omejenim prostim tržnim sektorjem. »Možno je meriti preostanek politične moči nekdanje komunistične partije in njenih organizacijskih naslednic v post-komunističnih političnih institucijah.« (Hellman, 1998: 229) Nenazadnje je moč ugotoviti razsežnost sprememb kadrov v vladnih organih ali ključnih ekonomskih sektorjih od obdobja komunizma do obdobja tranzicije. Seveda pa bi tovrstne raziskave lahko zanemarile vpliv drugih skupin, ki so se okoristile na račun delnih reform, ki niso povezane z njihovim položajem v prejšnjem komunističnem sistemu. Tu imam v mislih nove komercialne bankirje, managerjeve investicijskih skladov in celoten spekter zasebnih podjetnikov. V mnogih post-komunističnih sistemih so namreč ravno ti akterji uspeli na podlagi tržnih defektov in nedorečenih predpisov razvijajoče se tržne ekonomije »nagrabiti« največ kratkoročnih rent. Prav tako pa velja prepričanje, da imajo v rokah precej politične moči, s katero delujejo seveda predvsem v lastnem interesu.

Omenjeni problem lahko ugotavljamo tudi tako, da merimo, koliko je post-komunistični sistem odprt za pritiske kratkoročnih poražencev. Bolj so poraženci prisotni pri sprejemanju politik, bolj omejeni so zmagovalci. Lažje je zmagovalcem preprečiti oviranje poteka reform. »Pomembnejše je to, da so politiki, ki so soočeni z rednimi, tekmovalnimi volitvami, omejeni v tej meri, da ne morejo izvajati politik, ki bi koncentrirale ugodnosti le ozkemu segmentu volivcev, za ceno visokih družbenih stroškov. (Hellman, 1998: 229) Prav tako naj bi obstajala močna pozitivna korelacija med političnimi pravicami in ekonomskimi reformami. Bolj inkluziven političen sistem omogoča poražencem ekonomskih reform več možnosti vplivanja na politične odločitve. Z naraščanjem števila strank v vladni koaliciji, narašča tudi število akterjev in skupin, katerih interese je potrebno upoštevati pri določanju in izvajanju politik. To oslabi koncentracijo moči katerekoli posamezne politične stranke ali skupine. Prav tako pa je pričakovana močna pozitivna korelacija med koalicijsko vlado in ekonomskimi reformami,

in sicer, več političnih sil je uvedenih v proces sprejemanja politik, bolj so vlade dovzetne za sprejemanje in realizacijo bolj celovitih ekonomskih reform. Večja politična vključenost poražencev torej prinese tako zahtevo po disperziji kratkoročnih dobitkov, ki so jih na začetku deležni predvsem kratkoročni zmagovalci, kot tudi onemogoča zmagovalcem, da bi zavirali razvoj reform in jih ohranili na tisti točki, ki jim prinaša najvišje in najbolj skoncentrirane rente.

Model parcialnih reform tako zanika predpostavko konvencionalnega politično-ekonomskega modela, da je treba izključiti in omejiti poražence, saj trdi ravno obratno. Vključiti je potrebno poražence! S povečanjem tekmovanja z drugimi skupinami ali/in z omejevanjem pravice do veta na odločitve v zvezi z izpeljavo reform, je potrebno omejiti prav zmagovalce. Kakorkoli, večji kot je bil pritisk volilnega telesa v posameznih tranzicijskih državah ter višja kot je bila raven politične participacije in tekmovanja, celovitejše in hitrejše so bile reforme. Bolj je bila vlada zavarovana pred vplivi volivcev, manj celovite in počasnejše so bile te reforme.

Eno ključnih vodil v politiki ekonomskih reform je bilo torej ustvariti klientelo zmagovalcev, ki bodo nadaljevali in realizirali proces reform. Tako naj bi reforme postale nepovratne, hkrati pa si se ustvarila potrebna politična podpora za omejene reforme. »Primerjava post-komunističnih tranzicij je pokazala, da zmagovalci lahko naredijo napredku veliko več škode kot poraženci.« (Hellman, 1998: 234) Tako je uspeh ekonomskih reform odvisen tako od ustvarjanja zmagovalcev kot tudi omejevanja teh zmagovalcev. Paradoksalno je, da je torej najbolj učinkovito sredstvo omejevanja zmagovalcev v post-komunističnih tranzicijah, zagotoviti politično vključenost tistih, ki jih večina politično-ekonomskih modelov skuša izključiti- kratkoročnih poražencev reform.

3.3. Politični kapitalizem v tranzicijskih državah

Sociolog, ekonomist, filozof in tudi politolog Claus Offe je pod drobnogled vzel Vzhodno in Centralno Evropo. Za razliko od drugih delov sveta so bile tukaj politične reforme izvedene skupaj z ekonomskimi. Namerno je bil ustvarjen nov razred ekonomskih podjetnikov. Pojavi se dilema, saj so demokratične procedure nujne za legitimizacijo pojava *ekonomskih razlik* med razredi, ki so jih sprožile elite. Te procedure namreč predpostavljajo, da tovrstne razlike

med razredi in posledično med interesi že obstajajo. To pa terja izjemno mero potrpežljivosti, tolerance in zaupanja javnosti, v pozitivno funkcijo razrednih razlik.

Post-socialistična tranzicija je v resnici hitra sistemska modernizacija, saj gre za vzpostavitev institucionalne strukture na različnih družbenih področjih po zgledu zahodnih družb. Uspešnost družbene transformacije je v veliki meri odvisna od politične elite, ki v kompleksnem procesu t.i. trojne tranzicije, t.j. sprememb političnega, ekonomskega in socialnega sistema, igra ključno vlogo pri stabilizaciji sistema parlamentarne demokracije in oblikovanju institucionalnih pogojev za funkcioniranje ostalih družbenih področij.

Podobno vsebino so imele tudi reforme v Sloveniji. »Z demokratizacijo je staro, navznoter dokaj enotno politično elito, ki se je obnavljala na temelju lojalnosti, zamenjala neenotna in odprta politična elita, ki se oblikuje in obnavlja s političnim tekmovanjem.« (Bernik, 1997: 2) Pričela pa se je tudi transformacija družbene lastnine, v druge oblike lastnine, in hkrati s tem tudi nastanek povsem novega razreda podjetnikov in zasebnih lastnikov, kar pa je bilo treba širši javnosti argumentirati in opravičiti na političen način, prek politično vidnih akterjev. Gre za revolucionarno umestitev prej neobstoječe kategorije akterjev, t.j. podjetniškega razreda, ki sodeluje v (mednarodnem) tržnem tekmovanju na podlagi lastninskih pravic. Hkrati izpeljati tranzicijo k demokraciji in kapitalističnim razrednim neenakostim je bilo in je pravzaprav še vedno kompleksna in vse prej kot enostaven naloga. Srž problema se verjetno nahaja v predpostavki, da zakoniti oziroma ustavni in demokratični politični sistem lahko uspešno opravi svojo vlogo pri razreševanju primerne vsebine pri problemih in razkolih, kar mu daje potrebno legitimnost le, če je, za razliko od situacije v nasilno homogeniziranih družbah nekdanjega socializma, določena mera avtonomnega ekonomskega razvoja že izvedena in če so interesne koalicije, kolektivni akterji in teme konfliktov že izpeljane iz sistema družbene delitve dela.

»Le nekako razvita svobodno-tržna družba z relativno visoko stopnjo premoženja omogoča kompetitivni demokraciji, da deluje kot procedura razsojanja in pomiritve v konfliktih med interesi.« (Lipset v Offe, 1997: 303) V družbi, ki ji je trg delovne sile nepoznan in kjer velika večina odrasle populacije sestavlja »delavski razred« s podobnimi prihodki in relativno uniformno reguliranimi izobraževalnimi, stanovanjskimi in življenjskimi pogoji, prostora za kompetitivno demokracija enostavno ni. »A ravno ta atomizirana družbena struktura zatiranja različnosti je bila tisto, zavoljo česar so se razvili protagonisti, kolektivni akterji in dileme, ki

so za ustrezno obravnavo terjali ustroj demokratične politike. Tudi sama ekonomska transformacija, da lahko omogoči preboj in uveljavitev demokracije, na samem začetku potrebuje nek zametek demokratičnega mišljenja in dogajanja.« (Offe, 1997: 303) Družbeni strukturi torej manjka potrebna raven diferenciacije, ki jo ima le razvita tržna družba in sicer, delitev dela, statusov, interesov in kulturnih identitet.

Tržna ekonomija v Vzhodni Evropi je potem takem kot pravi Offe »politični kapitalizem«. »To je kapitalizem, ustvarjen, organiziran in spravljen v pogon s strani reformističnih elit.« (Offe, 1997: 304) Ključna motivacija za tržno ekonomijo oziroma kapitalizem pa je na vzhodu nekoliko drugačna kot na zahodu. Kar je na vzhodu gonilo, je na zahodu le dobrodošel funkcijski stranski učinek ekonomskega reda, ki temelji na svobodi do lastnine. Dejstvo je, da uspešni ekonomski mehanizmi, predvsem dolgoročno, delujejo v skupnem interesu družbe. »Reformistične elite s tem, ko sprožijo in podprejo kapitalistične ekonomske mehanizme, predstavljajo interese družbe, pri čemer je potrebno upoštevati tudi dejstvo, da se ne morejo opreti in tudi ne vedno sporazumeti z zahtevami že obstoječega razreda kapitalističnih lastnikov, njihovih interesov, moči ter ideoloških izhodišč.« (Offe, 1997: 304) Na Zahodu so vzorci rasti kapitalizma povsem drugačni kot na Vzhodu in tudi v Sloveniji. Ni jih potrebno moralno in ideološko argumentirati in opravičevati, ker so v imenu vehementne želje po ekonomski prosperiteti povsem samoumevne. Niso utemeljene na razredih, temveč sprožene s strani elit. Tako se ne dela, ker je prav, ampak ker je najboljše za dobiček.

3.3.1. Sporna vprašanja političnega kapitalizma

Seveda vse ne teče ravno gladko. Večina ljudi ne verjame, da so spremembe kar zadeva lastninske pravice in tržne mehanizme v interesu družbe kot celote. Ljudje namreč (bolj ali manj utemeljeno) sumijo, da privatizacijska iniciativa nove reformistične elite ni v vlogi univerzalnega izboljšanja ekonomskih pogojev, temveč predvsem podpira bogatenje članov državnega aparata in njihovih strank (klientele). »Prav tako ne more nihče povsem zagotoviti, da se bo predvideno izboljšanje ekonomskega položaja dejansko zgodilo in da ne bo davek (ceno) teh sprememb, v obliki masivnega ali vsaj absolutnega prehodnega ekonomskega prikrajšanja, nosil oziroma utrpel velik del populacije.« (Offe, 1997: 306) Ravno kar omenjeni zli slutnji, da se bodo močni obogatili in tisti brez moči padli kot žrtve trga, se lahko razreši ter odstrani njun destruktiven potencial, le v primeru, če si elite, ki vodijo reforme, priskrbijo trdna demokratična *pooblastila ljudi* za svoje privatizacijske iniciative in uspejo prepoznati

svojo pomembno odgovornost do teh ljudi. Ta »kapitalizem po modelu«, kot mu pravi Offe (ali tudi kapitalizem brez kapitalistov kot aktivnih predstavnikov interesov lastnega razreda) je tako odvisen od sleherne potankosti zelo vidnih odločitev, ki sicer potrebujejo zagovor oziroma opravičilo pred ljudmi, njegov razvoj, pa ne more temeljiti le na slepih evolucijskih prikazovanjih, kot je bilo v primeru razvoja kapitalizma Zahodnih držav. Nov razred podjetnikov in posledično tudi zaposlenih (kot se sedaj vidijo nekdanji »delovni ljudje«) je ustvarjen tako rekoč po načrtu političnih elit.

Tranzicija post-socialističnih držav je prvi prehod, v zgodovini, od kolektivne lastnine k zasebni. Izvedla pa naj bi ga koalicija akterjev brez lastnine. Teorija političnega kapitalizma, za katero stojita dva od vodilnih sociologov v tem delu Evrope, Jadwiga Staniszkis in Elemer Hankiss trdita, da se je nekdanja komunistična nomenklatura zavedala prihajajočega razpada komunističnega sistema in je svoje politične položaje uporabila za akumulacijo privatne lastnine, ter se transformirala v »novo veliko buržuazijo«. »Komunistični uradniki naj bi s pomočjo svojega političnega položaja javne dobrine pretvorili v zasebno bogastvo: *de facto*, kradli so državno premoženja in postali »kleptokracija«. (Staniszkis in Hankiss v Eyal in drugi, 2001: 233)

Drugače pa meni teoretičarka tehnokratske revolucije Erzsebet Szalai, ki trdi, da je bila pozna državno-socialistična nomenklatura notranje že pred tranzicijo močno razcepljena in podvržena močnemu rivalstvu med tehnokratskimi in birokratskimi frakcijami stare vladajoče države. Ne torej celotna nomenklatura, temveč le njen del, tehnokratsko-managerska elita, je iz tega boja izšla kot nov razred lastnikov. Le ti so namreč poleg socialnega kapitala in političnega položaja izkoristili tudi svoj človeški kapital in managerske izkušnje, da so si pridobili vodilne ekonomske položaje v zasebnih podjetjih, v obdobju post-komunistične tranzicije. Potrebno je upoštevati, da so bili tehnokrati leta 1988 še vodilni managerji vodilnih velikih socialističnih podjetij in so bili pravzaprav ekonomska elita poznega komunističnega obdobja. (Szalai v Eyal in drugi, 2001)

Eyal, Szelenyi in Townsley so na podlagi rezultatov mednarodne raziskave elit leta 1993 ugotovili, da je v večini tranzicijskih držav le 39% stare nomenklaturo ohranilo oblastne položaje med leti 1988 in 1993, medtem ko je odstotek pri ekonomski eliti precej večji, in sicer skoraj 71%. Kulturni kapital je bil torej v prehodu precej bolj uporaben kot politični. Je ključni vir prestiža, moči in privilegijev. »Ugotovitve indicirajo, da je prinašalo več prednosti

biti manager kot pa partijski uradnik, v kolikor je nekdo želel vstopiti v ekonomsko elito post-komunizma.« (Eyal in drugi, 2001: 235) Transformacija političnega kapitala v bogastvo je prej izjema kot pravilo. »Tehnokratska elita nekdanje socialistične države oziroma družbe se je lahko spremenila v novo lastninsko buržuazijo in tako izpolnila pogoj klasičnega kapitalističnega razvoja.«²⁰ (Eyal in drugi, 2001: 853)

Tržna ekonomija deluje tako, da manjšina privilegiranih povečuje svoje dohodke precej občutneje in hitreje kot večina, ki za vsaj za nek časovni interval ali nedoločeno časovno obdobje lahko celo nekoliko izgubi. Tržna ekonomija tako poleg povečanja skupnega outputa (gospodarski razvoj) dobrin, poveča tudi družbene neenakosti, čemur pa se upira globoko ukoreninjeno egalitaristično prepričanje pri prebivalstvu. Demokraciji je torej očitano marsikaj. Proces odločanja je obremenjen s cepitvami, negotovostmi, nesoglasji in diskontinuitetami (prazninami), ki ogrožajo že tako negotovo in šibko raven ekonomskih storitev. Posledica omenjenih pričakovanj in strahov ravno zato, ker je ekonomska situacija tako grozna, je, da obetavne poskuse ekonomske reforme ovira večina populacije. (Offe, 1997) »Tržna ekonomija lahko začne nemoteno delovati le pod pred-demokracijskimi pogoji. Da jo lahko sprožiš in predstaviš, morajo biti demokratične pravice potisnjene malce v ozadje, da se lahko izpelje zdrava mera osnovne akumulacije.« (Offe, 1997: 306) Le razvita tržna ekonomija proizvaja pogoje družbene strukture za stabilno demokracijo in omogoča ustvarjanje kompromisov znotraj okvira, kar je smatrano kot »positive-sum« igra. A kot smo že omenili, je predstavitev tržne ekonomije v post-socialističnih družbah »političen projekt«, ki ima možnosti uspeha le, če temelji na močni demokratični uzakonitvi. Povsem mogoče je tudi, da večina populacije ne demokracije ne tržne ekonomije ne bo sprejela z navdušenjem in velikimi pričakovanji.

»Da bi uspeli s tremi sklopi modernizacije na makro ravni, in sicer tržno ekonomijo, demokracijo in državo blaginje, moramo uspeli na mikro ravni posameznih akterjev, kar pomeni, da si morajo ti akterji, če hočejo vse tri korake modernizacije bolj ali manj uspešno izpeljati simultano, priskrbeti precejšnjo mero potrpljenja, samozavesti in zaupanja.« (Offe, 1997: 307) Ljudje se morajo hitro prilagoditi na nove razmere, potem pa dolgo časa čakati na sadove te prilagoditve ter se ne vmešavati s kako »kreativno destruktivnostjo«. Prestati šok-terapijo, dati prednost dolgoročnim pred kratkoročnimi cilji in kolektivnim koristim pred

---

²⁰» Ne gre prezreti, da kapitalizem brez kapitalistov ni nujno kapitalizem brez buržuazije«. (Eyal in drugi, 2001: 852)

individualnimi. »Država sicer lahko poskuša situacijo omiliti z interno distribucijo ter žrtvam nuditi kompenzacijo v obliki nekakšne socialne varnosti v okviru države blaginje in ugodnosti za nezaposlene, a vseeno ne more preprečiti neenakosti, ki nezaustavljivo naraščajo, in tega, da mora iti nekaterim kratkoročno precej bolje, da bi lahko dolgoročno šlo bolje vsem.« (Offe, 1997: 307) Tu je potrebno biti spet zelo previden, da država, če skuša s svojimi ukrepi »pretirano« zagotoviti minimum za vse oziroma omejiti destruktivnost transformacije, pri tem zanemari statusno varnost razvojno osrednjih ekonomskih skupin in tako (nehote) znižuje raven njene kreativnosti in uspešnosti (učinkovitosti).

Pojavi se še vprašanje o preživelem družbenem vplivu in družbeni moči stare »post-partijske« nomenklature, ki se je v bolj ali manj reformirani obliki uspela obdržati na političnem prizorišču in se je poleg tega še uspela celo pridobiti pomembne resurse tudi na drugih področjih, predvsem na gospodarskem. Poleg tega zaskrbnjuje odnos med politiko in državo, saj je za post-socialistične družbe, torej tudi za Slovenijo značilna premoč države in s tem politične elite. (Tomšič, 1999)

3.4. Privatizacija – proces in ocena

Po zlomu socialistične države in njenega vseobsegajočega represivnega aparata so se nove demokratične države in njihove neizkušene vlade z neprimerno organiziranim državnim aparatom morale soočiti s potrebo po hitrem dvigu ravni nacionalnih ekonomij. Središče problema je bilo takojšnje izboljšanje vodenja državnih podjetij, ki do tedaj niso bila vodena po principih konkurenčnih tržnih zakonitosti. Pot do uspešne celovite reorganizacije pa vključuje vodstvene spremembe, likvidacijo neprofitabilnih naložb in reduciranje stroškov. Ko naj bi omenjeno prestrukturiranje obrodilo sadove, se preživela podjetja lahko lastninijo, da se jim zagotovi primerno vodstvo. (A. Rus, 1999)

Omenjeni pristop je s seboj prinesel določena tveganja. Politike je skrbelo vprašanje, kako se bodo ljudje odzvali na velike socialne stroške, ki jih prinaša ekonomske in tržne reforme. Jih bodo ljudje zaradi neugodnih posledic prestrukturiranja zavrnil in izkoristili novo pridobljene politične pravice, da vrnejo moč komunistom in zavrejo te tržne reforme? Zaradi političnih skrbi so ekonomisti predlagali politično strategijo za ekonomsko tranzicijo. S hitro privatizacijo gospodarstva so obrnili normalni tok izboljšanja ekonomije. Vse skupaj je bilo

postavljeno na glavo. »To je pomenilo, da reforme niso bile vodene s strani trgov, temveč politične volje.« (A. Rus, 1999: 8) Spoprijemanje s problemi privatizacije državnih podjetij je potisnilo v ozadje vprašanja ustreznosti managementa in celotne ekonomske reforme.

A politična volja je bila vse prej kot enotna. Razgibana paleta reformističnih strank, ki so skupaj dosegle zmago nad komunizmom, je po zmagoslavju nad skupnim zunanjim sovražnikom le težka našla konsenz glede večine perečih problemov, ki so neizogibni prišli s procesom tranzicije. Njihovo načrtovano sodelovanje se je prepogosto sprevrglo v tekmovanje za več moči, prestiža in volivcev. Vsako politično vprašanje je postalo politična tekma. Prav tako je bilo tudi s privatizacijo, kjer je prerekanje posameznih vladajočih in opozicijskih strank v neki meri celo zavrlo potek reform. Politizacija ekonomske tranzicije je imela tako paradoksalen učinek. Navkljub željam po hitri in centralno nadzorovani privatizacijski strategiji, je bil rezultat ravno obraten. Upočasnitev privatizacije in manj nadzora nad posameznimi podjetji. Omejena upočasnitev je bila posledica obširnega vmešavanja političnih strank, ki so si skušale odrezati čim večji kos pogače, v svojih volilnih okrožjih. Pričeli so se sklepati popačeni kompromisom in zadeva je morala na ustrezno zakonsko ureditev čakati vse tja do leta 1993. (A. Rus, 1999)

Nova politična ne-komunistična elita, je morala prevzeti nadzor nad reformami, ki jih je začela prejšnja vlada, predvsem pa ni mogla teh reform kar mirno opustiti in pričeti z novimi. Zato jih je skušala spreminjati, prilagajati in vplivati na njih. Avgusta leta 1990 je zvezni zakon podjetjem omogočil lastninjenje s popustom. Predlog o privatizaciji, ki ga je skupaj z pomembnimi ekonomisti pripravil pomočnik predsednika vlade in je naletel na pozitiven odziv javnosti je bil pripravljen spomladi 1991, a ga je predsednik vlade sam zavrnil in zadeva se je, zaradi politični razlogov in sicer političnega nadzora nad ekonomijo, zavlekla. Krščansko demokratiški premier in njegova vlada so se bali dejstva, da je bila večina managerjev podjetij v javni lasti postavljenih pod vladavino komunistov, kar jih je avtomatsko naredilo sumljive, da so del komunistične nomenklature. Privatizacijski zakon bi dal podjetjem, njihovim managementom in zaposlenim popolna pooblastila v lastninskem prestrukturiranju, kar bi iz perspektive Krščanskih demokratov, služilo le ohranjanju moči v rokah komunistične elite. To pa je nasprotovalo njihovim načrtom postavljanja njihovih lastnih strankarskih kadrov v uspešna podjetja, kar bi jim odprlo kanale vplivanja na ekonomijo in jim omogočilo zgraditi svojo lastno bazo resursov. Trdili so, da morajo

političnim spremembam slediti paralelne ekonomske spremembe in se odločili, da bodo v svojem mandatu očistili podjetja vseh komunističnih kadrov.

Privatizacija je iz decentralizirane postala centralizirana. Nova verzija je bila ustvarjena na idejah Jeffreya Sachsa, katerih bistvo je bila dvo-stopenjska centralizirana privatizacijska strategija. Omenjena strategija je predvidevala hitro privatizacijo. Med prvo in drugo stopnjo, pa naj bi bilo premoženja v rokah in pod nadzorom vlade. Prioriteta vlade je bila pridobiti lastninske pravice in očistiti v večini od 2277 podjetij vodilni management in ga nadomestiti z lastnimi kadri. Tako bi imela vlada nadzor nad prodajo velikega dela premoženja, kar bi ji dalo nadzor nad oblikovanjem nove ekonomske elite. Vse skupaj je povzročilo veliko institucionalno negotovost ter trenja znotraj vladne koalicije. Seveda tudi ta različica privatizacijske zakonodaje ni »ugledala luči sveta«. Šele novembra 1992 je bila potrjena kompromisna različica predloga zakonodaje o privatizaciji. Formalno se je privatizacija v Sloveniji končala leta 1999. Dejansko pa še ni povsem dokončana (na primer denacionalizacija finančnih sredstev, naravnih monopolov).

Posledica zakasnelega procesa privatizacije in njene zakonodaje ter institucionalne infrastrukture, pa je bil tudi zlom sistema korporativnega upravljanja. Takratni managerji so pravni vakuum izkoristili za pridobitev nadzora nad podjetji s tem, da so uzurpirali moč od delavskih svetov in jo prenesli na upravne odbore, ki pa niso bili niti sposobni niti zainteresirani za izvajanje prednostnih nalog korporativnega upravljanja. Lastništva v pravem pomenu besede pa tako ali tako ni bilo, in so se odločitve sprejemale v korist direktorjev oziroma managerjev. Posledica zakasnele privatizacije in zloma upravljanja je bilo obdobje nenadzorovane, spontane (ali divje) privatizacije.²¹ V tem obdobju od 1988 do 1993 so bili dominantni akterji managerji, ki so se znašli v unikatni situaciji. Neomejeni s strani zakona ali kakega drugega zunanjega vladnega telesa so si prilastili skoraj brezmejno moč na le pri dnevnem poslovanju, temveč tudi pri transformiranju svojih podjetij. Ne glede na to, kako so se lotili privatizacije, vedno so jo lahko izpeljali v lastno korist. »Položaj je bil zrel za zlorabo«. (A. Rus, 1999: 9) Politične stranke so sicer hitro po prvih nezaslišanih primerih spontane privatizacije sprožile alarm, a so bile preveč razdvojene, da bi naredile kaj več kot, da so le postopno, nesistematično ter dokaj neuspešno uvajale nadzor. Managerji so tako

---

²¹ S spontano ali divjo privatizacijo imam v mislih vse privatizacijske in reorganizacijske aktivnosti v podjetjih v javni last, pred zakonom o privatizaciji.

izkoristili luknje v zakonodaji in se do sprejetja privatizacijske zakonodaje, na ta način temeljito okoristili in obogatili.

A raven nezaslišanih zlorab naj bi bila zavidljivo nizka. Dasiravno bi bilo glede na enkratno priložnost, ki se je v konfučnih razmerah ponudila managementu, brez nekega pravega formalnega nadzora, pričakovati vseobsegajočo krajo, anarhijo in zlom reda v ekonomiji, smo bili priče presenetljivi ravni reda, kar nakazuje, da so obstajali mehanizmi neformalnega nadzora in upravljanja, ki so vendarle določali neke omejitve v sicer brezmejnem okolju. Zelo velika so tudi razhajanja med tem kako so se različni managerji odzvali na izjemne priložnosti, ki so se jim ponujale v omenjene obdobju. Niso se odzvali le v obliki preproste reakcije na nove priložnosti. V pomanjkanju formalnih vladnih institucij, so se za nasvete obrnili na omrežja partnerjev, tekmecev, sodelavcev in prijateljev. Omenjene družbene strukture so predstavljale najpomembnejši vir korporativnega upravljanja v času spontane privatizacije, saj so se mnogi managerji odločali in delovali prav na podlagi omenjenih omrežij odnosov. Poniževalni naziv »nomenklaturni management« je odseval prevladujoče mnenje o vzhodnoevropskih managerjih kot o uradnikih aparata, ki opravljajo svoje dele v ekonomskih dogovorih, a so brez sleherne vodstvene in managerske veščine ter povsem brez podjetniškega potenciala. Bliskovit nastop spontane privatizacije je ravno zato pomenil takšno presenečenje, saj so ravno ti neaktivni in birokratski managerji, nenadoma prevzeli pobudo in izkoristili priložnosti v nenadni liberalizaciji. (A. Rus, 1999)

Vendar ne smemo pomena spontane privatizacije omejiti le na nekaj primerov zlorabe. »Spontana privatizacija ni bila omejena le na nekaj primerov, temveč je dejansko vključevala velik delež podjetij v državni/javni lasti.« (A. Rus, 1999: 32) Navsezadnje je trajala tri leta zaznamovana z pravnim vakuumom in odsotnostjo jasnih pravil igre, medtem ko je ekonomska realnost silila podjetja v hitro adaptacijo in prestrukturiranje. Mnogo primerov spontane privatizacije je bilo plod poslovne stiske in ne pohlepa. Ne glede na to, da je bilo takih primerov veliko, so šli mimo neopaženi, ker njihov potek ni bil sporen in so pritegovali le malo pozornosti. V njih je potrebno prepoznati pomemben korak k korporativni transformaciji in tržni adaptaciji ekonomije v tranziciji.

»Socialistični managerji« oziroma managerji pod socializmom, naj bi bili birokrati, brez managerskih ali podjetniških sposobnosti. A prav ti managerji so hitro izkoristili priložnosti in se prilagodili tržni ekonomiji. Zavoljo komunističnih reform v zadnjih 30 letih, so managerji

namreč pridobivali avtonomijo v odnosu do države. Da so se znašli v tržnem socializmu, pa so morali razviti vsaj osnovne managerske veščine. Privatizacija je resda ekonomski proces, toda, v kolikor ji dodamo korupcijo, postane ta proces političen. Njeno širjenje je bilo skoraj neovirano, saj ni škodovalo niti delničarjem niti managementu, ki ji seveda niso nasprotovali. »Korupcija torej ni ekonomski, ampak predvsem politični problem. Ta se zaostuje s širjenjem koncesijskih pogodb, na katere skuša management vplivati z donacijami političnim strankam.« (A. Rus, 2001: 126) Konkurenca torej ni zadovoljivo protikorupcijsko sredstvo. Sploh kadar imamo opraviti s t.i. kvazitržnim urejanjem, ki temelj na mehanizmih javnih natečajev, pri katerih se udeleženci pogosto med seboj dogovorijo o merilih, po katerih bodo oblikovali svoje ponudbe. Mnogi družboslovci menijo, da se žarišča korupcije nahajajo v političnih centrih moči oziroma med birokrati, ki nadzorujejo javni sektor, in ne v podjetjih. »Čim razvitejši je javni sektor, tem večja naj bi bila korupcija. Zato sta tako deregulacija kot tudi privatizacija tako rekoč prvi pogoj vsake protikorupcijske strategije.« (A. Rus, 2001: 127)

Prav managerji so namreč najbolj kritičen resurs korporativnega restrukturiranja. A le kompetentni managerji lahko uspešno vodijo gospodarstvo prek sprememb, ki jih narekuje proces tranzicije. Veliko stopnjo zaupanja, pozornosti in ugleda uživa formalna izobrazba, medtem ko je managersko usposabljanje potisnjeno v ozadje. Mnogo managerjev se namesto, da bi se aktivirali in si utrdili položaj znotraj podjetij, skuša s pomočjo omrežij in lobiranja zunaj svojih podjetij, izmakniti spremembam oziroma se jim prilagoditi do te mere, da ohranijo svoj položaj.²² Veliko se v procesu tranzicije socialističnih držav govori o političnih elitah, (pre)malo pa o poslovnih. Ravno poslovna elita je namreč tista, ki igra oziroma je igrala ključno vlogo tako pri načrtovanju kot tudi pri realizaciji privatizacije in korporativnega prestrukturiranja. (A. Rus, 2000)

»Nobena vlada ali parlament, ne politika in ne zakonodaja ne morejo opraviti dela managerjev.« (A. Rus, 2000: 102) Njihova naloga je, da postavijo podjetja na noge, tako da poiščejo nove trge, nove posle in učinkovito razporedijo korporativne resurse. Pomanjkanje sposobnega managementa naj bi bil še celo bolj pereč problem, kot je pomanjkanje politične volje in kapitala. Managerji niso dovolj nadzorovani in tako pogosto ne delujejo v interesu lastnikov kapitala, temveč predvsem v svojem lastnem interesu. Privatizacija je šla v napačni smeri in se namesto z restrukturiranjem ukvarjala z določanjem lastninskih pravic, a bolj v

---

²² Omenjen vedenjski vzorec naj bi imel po avtorjevem mnenju korenine v socialističnem sistemu.

administrativno-birokratskem smislu kot pa prepotrebem managerskem. Privatizacija je dala nove lastnike finančnega kapitala, ki pa jih avtor zaradi pomanjkanja investicijske kulture poimenuje kot »deinvestitorje«. Managerji pa so namesto, da bi reorganizirali poslovanje, so poskušali najti načine kako bi si »nagrabili« čim več premoženja. Logična posledica vsega tega je pomanjkanje kapitala in ohromljene lastniške strukture. (A. Rus, 2000)

3.5. Rekrutacija na elitne položaje

Čeprav sta v Sloveniji ekonomija in politika ločeni in predstavniki oziroma voditelji njunih elit ravno tako, se mnogo ljudi, predvsem pripadniki desnega ali »pomladnega« političnega bloka in njihovi somišljeniki, sprašuje, če je temu res tako. Trdijo celo, da se je velik del prejšnje oblastne nomenklature obdržal na vodilnih položajih tako v politični sferi kot se tudi (oziroma predvsem) transformiral visoko v sfero ekonomije oziroma gospodarstva. Ti posamezniki pa naj bi bili za omenjena mesta neprimerni, saj so v preteklosti delovali povsem po drugačnih principih, ki so bili prej ideološko klientilistični in niso imeli veliko skupnega s tržnimi karakteristikami konkurence demokratičnega zahodnega sveta.

Podobno je bilo s sistemom napredovanja, saj naj bi bila nagrajena predvsem lojalnost ideološki doktrini in ne dejanska kompetentnost (čeprav se omenjeni lastnosti ne izključujeta). Zaradi takih in podobnih razlogov naj bi nekateri posamezniki ne bili sposobni se kosati s konkurenco v tržnem gospodarstvu in naj bi se zatekali k nelegitimnim in celo nelegalnim načinom in sicer k korupciji in podobnim poskusom vplivanja na posamezne državne organe, da bi jim le ti pomagali s kako obliko državnega intervencionizma. Tako naj bi namesto zdrave in potrebne mere cirkulacije, prevladovala reprodukcija znotraj obstoječe elite. Če se izrazim v žargonu kadrovskega managerja, deluje interni trg zaposlovanja oziroma napredovanja, ki naj bi poleg sposobnosti temeljil tudi na pripadnosti.

»Družbena mobilnost je usmerjena proti vrhu«. (Atanasovski, 1997: 36) Izmenjave med elito in množico so vedno prisotne, seveda pa v zelo različnih merah. Kriteriji rekrutiranja so pluralni in različni v funkciji kraja in časa. Rekrutacija je zagotovo determinirana s strani slehernega obstoječega družbenega sistema ter njegovimi kriteriji. Gre za to, da tisti s pravimi oziroma ustreznimi sposobnostmi, veščinami, znanji in nenazadnje vrednotami zasedejo ključne ter vodilne položaje. Kellerjeva pravi, da so trije splošni mehanizmi selekcije in sicer

dedno nasledstvo (v smislu dedovanja), imenovanje od zgoraj (v smislu veččin in moralnih kvalitet) in izvolitev od spodaj (npr. volitve). (Keller, 1991) Ena izmed Paretovih učenk, Marie Kolabinska, trdi, da cirkulacija med elito in ne-elito mora biti prisotna, saj sicer lahko pride do družbene nestabilnosti. Kar zadeva vladajočo elito Kolabinska loči med tremi tipi cirkulacije. Cirkulacija se lahko odvija na ravni različnih kategorij znotraj vladajoče elite same. Lahko pa seveda pride tudi do cirkulacije med elito in preostankom populacije, in sicer na dva načina: posamezniki iz spodnjega sloja lahko vstopijo v obstoječo elito ali pa posamezniki spodnjega sloja formirajo nove elitne skupine, ki se nato vključijo v boj za moč in oblast z že obstoječo elito. (Bottomore, 1993)

Če si izposodim del Paretovega slikovitega pojmovanja elit (kasneje ga je velikokrat uporabil tudi Piotr Sztompka), ki govori o residui-ih, t.j. imanentnih človeških nagnjenjih, kot o ključnih dejavnikih družbenega razvoja in pri tem loči residui kombinacije (lisice) in residui persistence (levi), se vprašam, v kolikor ni v Sloveniji prišlo do tega, da se levi oklepajo svojih položajev, a da so hkrati lisice premalo (očitno) »zvite«, da bi jih izpodrinile oziroma zamenjale na ključnih družbenih položajih povezanih z družbeno močjo in vplivom. Zdi se mi celo, da so levi »prelisičili« lisice, saj so iz sfere, ki jim je v prejšnji ureditvi omogočala dominanten položaj v družbi (politika) emigrirali v sfero, ki jim in jim bo tudi prihodnosti prav tako omogočala (vsaj v veliki meri) ohranitev tako oziroma podobno dominantnega položaja.

Glede rekrutacije na elitne položaje se Pareto in Mosca ne strinjata povsem. Mosca pravi, da ni dovolj, da ima posameznik ustrezne osebne kvalitete za vodenje, da se mu odprejo vrata v (predvsem politično) elito, temveč mora zasedati tudi določen družbeni položaj, ki mu ga daje družina v kateri je rojen in vzgajan. »V raj se ne pride proti volji Svetnikov.« (Mosca v Atanasovski, 1997: 36) A hkrati posamezniki, ki vladajo družbi na elitnih položajih, ne počnejo tega s pomočjo moči in prevar²³, temveč dejansko zastopajo interese in cilje pomembnih skupin v družbi. Mosca je torej prepričan, da je vstop v elito pogojen sociološko²⁴, Pareto pa je mnenja, da se v elito vstopa na podlagi specifičnih bioloških in psiholoških značilnosti posameznika. Oba avtorja pa verjameta v neko zdravo mero cirkulacije elite. Michels, ki za razliko od Pareta in Mosce meni, da cirkulacije ni, temveč, da

---

²³ Mosca celo zavrača bahaštvo predstavnikov elite, ki se kot take smatrajo izključno na osnovi krvnega porekla.

²⁴ Dasiravno Mosca kot dejavnike vstopa v elito izpostavlja predvsem osebne značilnosti (sposobnosti, delovno kapaciteto ter voljo po dominaciji) ter družino in izobrazbo, omenja tudi zunanje dejavnike in sicer: ugodne okoliščine ter srečo.

se elita staplja, pravi, da elite svoj položaj ne dolgujejo nadnaravnim ali superiornim kvaliteta, temveč nujnosti organiziranja družbenega življenja. Se pa Michels delno strinja s prej omenjenima mislecema, saj v elito po njegovem mnenju vstopajo ljudje, ki posedujejo specializirana znanja, ki so potrebna političnim organizacijam. »Usklajenost političnega življenja zahteva od vodij vse več znanja, razumevanja in prilagodljivosti pri vodenju poslov.« (Mirkov, 1994: 94)

Predstavnik liberalistične teorije elit Mannheim [1887-1947] pravi, da je v industrijskih državah ključno izobraževanje, ki zmanjšuje družbene razlike in omogoča vsem ne glede na družbeni položaj, da si pridobijo določeno količino znanja in vodilnih ter organizacijskih sposobnosti, ter prek tega vstopijo v elito ter v demokracijo kot boj med političnimi elitami. Elite so torej odprte družbene skupine, v katere lahko vstopi vsak, ki zadovolji zahtevane kriterije oziroma vsak, ki pokaže ustrezna znanja in sposobnosti. Pri tem razlikuje med liberalnimi voditelji, ki naj bi se po stratifikacijski lestvici vzpenjali individualno, zaradi svojih kvalitete in sposobnosti, medtem ko se predstavniki delavske politične elite vzpenjajo izključno zaradi večanja moči delavskega razreda. (Mannheim v Mirkov, 1994)

Povsem drugačnega mnenja je Mills, ki pravi, da pripadniki elit nimajo superiornih psiholoških, moralnih in intelektualnih kvalitete, kot so to trdili mnogi. Trdi celo, da je elita nemoralna in da v njej ni moč najti posameznika z izjemnim znanjem. »Gre za skupino močnih ljudi, ignorantov in »uglednih« nemoralnih posameznikov, ki na podlagi hierarhije in s pomočjo sile ter manipulacije z javnim mnenjem upravljajo z družbo v korist lastnih interesov in potreb.« (Mills v Mirkov, 1994: 145) Rekrutacija poteka predvsem znotraj elit samih. Elita je navadnim ljudem le težko dostopna. Podobnega mnenja je tudi Bottomore.

V sodobnih funkcionalno zelo diferenciranih družbah so kriteriji za opravljanje elitnih funkcij zelo različni in specifični za vsako sfero posebej. Za vse pa je značilna relativna odprtost, kar pomeni, da imajo vsi enake možnosti, saj kriteriji rekrutacije temeljijo na individualnih dosežkih in kvalitetah, ki jih je posameznik dosegel oziroma jih poseduje. Za razliko od dednostnega principa, ki izhaja iz prepričanja, da se sposobnosti in vrline prenašajo prek genov in je v preteklosti kot prevladujoče prepričanje omejeval dostop do ključnih mest ne-elitam, se torej uveljavlja meritokratsko načelo, da najpomembnejše položaje zasedajo najsposobnejši posamezniki. Seveda gre za idealno predstavo, ki je v realnosti podvržena odstopanjem, saj so tudi dandanes v družbah zahodnega sveta prisotne sile, ki v nasprotju z

načeli demokracije zagovarjajo in zagotavljajo, da določeni posamezniki napredujejo na osnovi rutinizacije, podedovanih privilegijev, nelegitimno na podlagi klientilizma ali celo nelegalno prek korupcije. Pripadniki tranzicijskih elit v Sloveniji tako kot najpomembnejše navajajo osebne vire (izkušnje, izobrazba, znanje) ter šele nato socialno-omrežne vire (znanstva, socialne mreže). »Simptomatično za subjektivni javni govor slovenskih elit v anketi je, da je lastnina postavljena na poslednje mesto.« (Kramberger, 1999: 276) Pri objektivnih vplivih dejavnikov pri elitni promociji, pa naj bi bilo vendarle nekoliko drugače. (Kramberger, 1999)

V post-socialističnih državah naj bi bila stopnja reprodukcije vseh elit, predvsem ekonomske, izrazito visoka. Za tem stoji »teorija spremembe kapitala«, ki vidi konspiracijo tako v politični kot tudi ekonomski sferi., predvsem pa v migraciji stare politične lite v novo ekonomsko, kar naj bi uspelo s pomočjo zvez. A gre bolj za paranojo kot utemeljeno trditev. Mnogi avtorji se namesto z analizami ukvarjajo z kritikami.

V Sloveniji se pogosto namiguje, da so novi direktorji večjih podjetji prišli politično dirigirani oziroma po navodilih politike. Andrej Rus je v raziskavah v letih 1994-1995 ugotovil, da so v slovenskih podjetjih »tisti, ki so vstopili v podjetja kot visoki managerji, niso prišli izključno s političnih položajev.« (A. Rus, 2000: 112) Približno polovica (cca 54%) jih nikoli ni delala zunaj poslovnega okolja. Približno 20% jih je delalo za lokalne oblasti in nadaljnjih 20% jih je imelo politične povezave na nacionalni ravni. Skupaj torej le 40% managerjev z nekim političnim ozadjem. (A. Rus, 2000)

Glede na podatke o kariernih vzorcih med slovenskimi managerji, ki jih je pridobil Rus, lahko rečemo, da so managerske in politične kariere v veliki meri ločene. 76% vseh managerjev²⁵ nikoli ni delalo izven poslovnih podjetij. 12% managerjev, ki so bili vmešani v politiko, so to naredili kot premor v njihovi karieri (od teh jih je v lokalnih oblasteh vmešanih (60%) in nacionalnih političnih institucijah (40%)). Je pa res, da so ti managerji pogosto iz podjetij v politiko izstopili za obdobje 4 let (obdobje političnega mandata) in se v ta ista ali druga lokalna podjetja vrnil, da bi nadaljevali svojo managersko kariero. Ta premik pa je navadno imel povezavo z njihovim napredovanjem. Le 8% managerjev je takih, ki so enakovredno iz nacionalnih in lokalnih političnih institucij migrirali v direktorske vrste. (A. Rus, 2000)

---

²⁵ V prejšnjem odstavku sem govoril le o visokih oziroma vodilnih managerjih, zdaj pa tudi o srednjih in nižjih.

Le malo politikov je postalo managerjev. Le 25% jih je prečkalo mejo med ekonomijo in politiko. Tisti, ki pa so se v to le podali, so bili nagrajeni s hitrejšim napredovanjem. Precej bolj verjetno je bilo, da bodo ob prehodu iz politike v ekonomijo zasedli vodilna mesta v podjetjih, sploh pa v primerjavi s tistimi svojimi kolegi, ki so preprosto prišli iz drugih podjetij. Tisti, ki so šli iz ekonomije v politiko in nazaj v ekonomijo so imeli 60% možnosti, da se vrnejo kot vodilni managerji. Tisti, ki pa so imeli le politične izkušnje, pa so imeli kar 70% možnosti za vstop v svet poslovanja kot vodilni managerji. Managerji, ki so se selili med podjetji pa le 48%. »Politične izkušnje so bile torej instrumentalne pri odpiranju neposrednega dostopa do vodilnega položaja.« (A. Rus, 2000: 113)

Managerji s političnim »pedigrejem« so si na tak način prihranili dolgotrajnejši proces napredovanja znotraj interne managerske hierarhije. 85% od vseh managerjev, ki so pred 40 letom zavzeli vodilne položaje namreč ima politično kariero. Tudi teritorialno so bili ti managerji bolj mobilni. Za mobilne managerje pa je pot do vrha signifikantno krajša. »Poslovna elita torej ni nek »notranji krog«, t.j. osrednja skupina poslovnih voditeljev, ki postavljajo načrte celotni poslovni skupnosti in ki pogosto sklepajo dogovore v poslovnih, političnih in civilnih institucijah.« (Useem, 2001: 230)²⁶ V politični sferi je bilo nekoliko drugače. Pred tranzicijo je bilo 32% managerjev vključenih tudi v politične institucije in sicer 22% na lokalni in 10% na nacionalni ravni. Po tranziciji njihove politične kariere indicirajo, da je prišlo do spoštljive stopnje profesionalizacije managementa v slovenskih podjetjih. To pa v veliki meri zavrača zavajajoča namigovanja, da so managerji »ustoličeni« v socializmu tudi v veliki meri člani politične ali partijske nomenklature. (A. Rus, 2000)

Morda bi veljalo omeniti še mnenje Franeta Adama,²⁷ ki ga skrbi visok odstotek reprodukcije starih elit, tako v politiki, kot tudi gospodarstvu in kulturi. V letih med 1988 in 1995 je uspelo kar 84% posameznikov v gospodarstvu in 66% posameznikov v politiki ohraniti visok oziroma elitni položaj. Ključni posamezniki prejšnje elite naj bi se sicer v veliki meri umaknili oziroma so bili zamenjani, medtem ko naj bi bolj periferni člani nekdanje elite zelo uspešno ohranili oziroma še izboljšali svoj položaj znotraj nove elite. Razmerje med staro

---

²⁶ Večina poslovnih voditeljev ne pripada t.i. »notranjemu krogu«. Njihov interes sega le malce prek meje blagostanja njihovega lastnega podjetja. Nekaj tistih, katerih položaji pa so odvisni od blagostanja širšega razpona podjetij, pa so pokazali nekaj zanimanja. »Ključni člani notranjega kroga so tako visoki uradniki velikih podjetij kot tudi direktorji več drugih velikih korporacij, ki delujejo na različnih področjih.« (Useem, 2001: 225)

²⁷ Avtor se sklicuje na podatke, ki so jih pridobili Kramberger v letih 1998 in 1999 ter Igljč in Rus leta 1997.

elito in novo je tako 77% proti 23% v korist stare. Omenjeni avtor pa tudi pravi, da ne gre zanemariti, da celo znotraj nove elite le 35% preferira desno orientirane stranke (»pomladni blok«) med tem, ko je 44% nove elite celo bližje levo-sredinskemu političnemu bloku. Najbolj zaskrbljujoče, pa je po avtorjevem mnenju stanje v gospodarstvu, saj naj bi kar 75% vodilnih managerjev v Slovenskih podjetjih podpiralo levo-sredinske politične stranke in le 16% pomladne. (Adam in Tomšič, 2000)

Vendar visoka stopnja reprodukcije stare elite ne pomeni nujno tudi njeno nagnjenost k starim rešitvam, kot tudi nizka stopnja reprodukcije ne prinaša večje nagnjenosti k spremembam. »Elite namreč vedno težijo k stabilnosti, da bi zavarovale svoje položaje.« (Kramberger, 1999: 278) Glede na podatke, ki jih je pridobil Kramberger se namreč nova politična elita, kjer je stopnja reprodukcije najnižja, prav tako kot preostala elita, povsem pragmatično zavzema za ohranjanje starega in postopno uvajanje sprememb. Tisti, ki so željni sprememb, bi se morali potemtakem povezati brez ozira na strankarske oziroma blokovske opredeljenosti. »Pomladni blok« je kot kaže, glede usmerjenosti k spremembam notranje razcepljen. Težnja po spremembah znotraj bloka ni dosegla dominantnega položaja. Pomlad torej ne pomeni nujno tudi sprememb. Morda pomeni le nove ljudi na oblasti, ki so bili do sedaj potisnjeni v ozadje. Ali pa gre še vedno za zgodovinsko povezanost z ruralnim zaledjem, kjer ima pomlad verjetno večjo simbolno veljavo kot pa v urbanih središčih.²⁸ »Morda je »pomlad« za pripadnike elit le preprosto veselje, da so se uspeli zavihteti na visok položaj.« (Kramberger, 1999: 279)

Socialna omrežja omogočajo vzpon med najvišje »poslovne skupine« V teh odnosih pripadniki elite tkejo in trgajo odnose zaupanja, legalnosti in dominacije. Frane Adam zagovarja stališče, da je »levi blok« v tem obdobju doživel tako visoko stopnjo kontinuitete, da je v nevarnosti celo nadaljnji poliarhični razvoj slovenske demokracije.²⁹ Anton Kramberger nekoliko bolj zadržano dodaja, da je o premajhnih ali prevelikih spremembah težko govoriti, saj je nejasno kolikšna naj bi bila uravnotežena mera cirkulacije oziroma reprodukcije elit. Poleg tega, pa je slednji v svojih raziskavah pokazal, da je »gonja po spremembah«, ki jo izvaja »pomladni blok« bolj odraz »opozicijske retorike« kot pa resne pripravljenosti za neke korenite spremembe, saj naj bi bile razlike glede težnje po

---

²⁸ Morda je vse skupaj povezano z agrarnim zaledjem in nenazadnje gospodarstvom

²⁹ Nekateri drugi avtorji so mnenja, da je ocena (pre)radikalna in da je morda hitra adaptacija elit na nove razmere celo ugodna (Kramberger, 1999)

spremembah med strankami obeh omenjenih »blokovi« majhne. Glede na rezultate, ki jih je dobil Kramberger na podlagi raziskave o težnjah pripadnikov slovenskih elit k spremembam v letih med 1988 in 1995, je še največ volje do inovacij izrazila kulturna elita. »Niti nova ekonomska niti nova politična elita v tem smislu nista nad povprečjem.« (Kramberger, 1999: 278)

T.i. politično kadrovanje naj bi bilo v Sloveniji zelo pogosto na različne pozicije v državni upravi, raznih nadzornih institucijah, bankah in podjetjih v državni lasti. Gre za težnjo politike oziroma posameznih strank po obvladovanju različnih družbenih sistemov, ter z različnimi politično motiviranimi oblikami državne pomoči ustvariti klientelo političnih elit, kar predvsem v gospodarstvu vodi v oblikovanje različnih monopolov povezanih s političnimi strukturami. (Tomšič, 1999)

Kramberger je raziskoval stopnjo medsebojne pomoči pripadnikov slovenske tranzicijske elite. Rezultati so pokazali, da so imeli pripadniki vse elite največ znancev med direktorji večjih podjetij v letu 1995 kateri so bili svojim znancem najbolj v pomoč. Tisti posamezniki, ki so ostali v svojem segmentu, so imeli največ znancev med direktorji starih družbenih in v novih velikih podjetjih. Tisti, ki so zamenjali sektor pa naj bi imeli najširša poznanstva na vseh področjih. Tudi pri njihovih znanstvih igrajo pomembno vlogo direktorji velikih podjetij. Ohranjanje položaja ali vzpenjanje v slovensko elito, je bilo za vse pripadnike tranzicijskih elit, brez vzdrževanja širšega znanstva s prominentnimi ljudmi, skoraj nemogoče. Šlo je za prave informacije v pravem (kriznem) času. (Kramberger, 1999)

4. Zaključek

Trenutno ni enotne družboslovne teorije glede pomena elit za stanje v sodobni družbi in za splošnejši družben razvoj. Je le mnogo različnih konkurenčnih stališč, ki bi jim težko postavili v nek skupen paradigmatški okvir.³⁰ Novejša strokovna spoznanja nas usmerjajo v oddaljevanje od temeljne strategije proučevanja elit, t.j. predpostavka, da so kognitivno napredne in da delujejo v dobro vseh, ter se bolj približati verodostojnejšim ciljem raziskovanja, t.j. resničnim namenom elit, in sicer konzervativni tendenci oziroma inerciji elit po ohranjanju enkrat pridobljene moči. »Za zdaj kaže, da bi postalo vedenje elit predvidljivejše, če ga ne bi več pojasnjevali z javno deklariranimi cilji, ampak s preprostejšimi motivacijami pripadnikov elit, na primer s težnjo po ohranitvi oblasti.« (Kramberger, 2002: 52) Oblast je pač slast. In uničujoče dejstvo modernih demokracij za elite je, da je na oblasti vsak zamenljiv. Njihovo vedenje oziroma ravnanje pa je temu primerno.

Na splošno se avtorji pri vprašanju, katera sfera je dominantnejša, politična ali ekonomska elita, ločijo po tem, ali so obravnavali položaj v kapitalističnih državah, kjer večina kritizira dominantni kapitalistični razred in prek tega tudi ekonomsko elito, ali pa položaj v socialističnih in post-socialističnih državah, kjer se skoraj vsi ukvarjajo s vplivom politike na vsa področja civilne družbe, predvsem na ekonomijo. Zato menim, da moja hipoteza, da ima v državah z razvito tradicijo demokratičnih in kapitalističnih odnosov, ekonomska elita v odnosu do politične dominanten položaj ter da je v državah, ki so pravkar premagale obdobje tranzicije od socializma k demokraciji, situacija ravno obratna, v veliki meri drži.

V Sloveniji je tudi zaradi nejasnih lastninskih odnosov težko določiti, kateri posamezniki pripadajo politični, kateri ekonomski in kateri obema elitama hkrati. Prav tako delikatno je vprašanje prehajanja elitnih posameznikov iz politične sfere v ekonomsko ali obratno, zlasti v času post-socialistične tranzicije. Ter nadalje, da dejavniki zaradi katerih so zasedli visoka mesta, so ali niso v skladu s tržno-demokratičnimi načeli elitne rekrutacije.

Kar zadeva rekrutacijo tisti, ki trdijo, da je stopnja reprodukcije slovenskih elit v obdobju med letoma 1988 in 1995 (zaskrbljujoče) visoka, tudi trdijo, da je klientilistična elita le na videz reformirana stara partijska nomenklatura oziroma njen podmladek, ki pa je ravno tako

---

³⁰ Ravno v zadnjem času se izraža močna težnja po določitvi skupne paradigme za proučevanje elit. (Kramberger, 2002)

napredoval prek mehanizmov klientilizma, ne pa po svojih izjemnih sposobnosti. Tako naj bi bilo predvsem v sferi gospodarstva. Vse skupaj naj bi celo ogrožalo razvoj poliarhične demokracije. (Adam in Tomšič, 2000)

Drugi sicer res priznavajo neko znatno stopnjo reprodukcije, a hkrati opozarjajo, da migracije iz političnega v ekonomski sektor le niso bile tako zelo izrazite, čeprav so bile v veliko pomoč posameznikom pri napredovanju v ekonomski sferi. Prav tako naj bi pripadniki elit obeh nasprotnih političnih blokov, kontinuitetnega in pomladnega v želji po ohranitvi svojih elitnih položajev, bili zelo zadržani do kakih korenitejših sprememb in bi veliko raje podprli status quo in le postopno prilagajanje.

Menim, da čisto direktnega personalnega prekrivanja med gospodarsko in politično elito pri nas niti ni. Politiki v glavnem niso hkrati tudi managerji, pa tudi zelo bogati v glavnem niso, da bi lahko sodili v ekonomsko elito kot taki. V prejšnjem sistemu je politika zaradi specifik samoupravljanja na gospodarstvo vplivala predvsem po partijski liniji (ni mogla po državni, ker podjetja niso bila državna, ampak družbena in v samoupravi delavcev) - vsakega pomembnejšega direktorja je morala neformalno odobriti tudi partija, vsaj na lokalnem nivoju, če že ne republiška.³¹ Za zadnjih 20 let Jugoslavije je sicer značilno (za razliko od nekaterih drugih socialističnih držav), da ni bilo zadosti, da je bil direktor član partije, ampak je moral biti za to delo tudi sposoben. Prav iz tega razloga so najbrž tudi po spremembi režima v glavnem ostali na vodilnih položajih v podjetjih isti direktorji (takrat še nismo govorili o managerjih). To gre seveda hudo v nos opoziciji, ker so pač ti direktorji večinoma še vedno bolj povezani z levimi strankami (ker od prej poznajo ljudi, ki so v njih). Tu pride do izraza tako velikokrat omenjeni socialni kapital. Toda za razliko od hrvaške tranzicije so privatizacijo in tranzicijske reforme v Sloveniji vodili visoko izobraženi kadri, medtem ko se je v hrvaški tranziciji izobrazbena raven elit znatno znižala.

V prvih letih nove države, ko smo imeli največjo gospodarsko krizo, se je močno povečal vpliv politike na gospodarstvo po državni liniji, ampak predvsem v slabih podjetjih.³² V bolj uspešnih podjetjih je bilo tega manj, ker so bila manj odvisna od države, ali pa zaradi velikosti tako pomembna za državo, da v njih ni bilo možno toliko grobo posegati. Menim, da se zdaj trend počasi obrača in se bo sčasoma še bolj obrnil, tako da bo najbrž ekonomska elita imela

---

³¹ Verjetno je prišlo tudi do vpogleda v kak udbin dosje.

³² V takem primeru so po mojem mnenju postavili ali odstavili kakega direktorja tudi povsem po politični liniji.

večji vpliv na politiko kot obratno. Večina državnih in družbenih podjetij je oziroma še bo privatiziranih, politične stranke pa potrebujejo, recimo donatorje in rade kaj storijo za njih.

No, upam pa, da stvar pri nas le ne bo šla tako daleč kot v ZDA ali J. Ameriki, kjer si korporacije praktično lahko kupijo predsednika države.³³ Jasno pa je, da je in bo ostal vpliv politike na gospodarstvo (na državnem in na lokalnem nivoju) bistveno večji v javnih podjetjih kot v zasebnih. Direktorja občinske komunale bo najverjetneje vedno postavljala občina, razen tam kjer imajo omenjeno zadevo urejeno s kako koncesijo. Enako ali vsaj zelo podobno velja za državo. Dokler je bil Telekom še javno podjetje, je bil njegov nadzorni svet (ki postavlja predsednika uprave) kar vlada RS. Od političnih strank pa ima seveda največji vpliv na ekonomijo (tudi neformalno) gotovo LDS, ker je (s pomočjo koalicije) pač najdlje na oblasti in se je torej z njimi koristno dobro razumeti. Je pa zanimivo, da ima, tudi gospodarstvo iz prav tega razloga od vseh strank še največji vpliv prav na LDS. Najverjetneje se tudi tega tranzicijskega razmerja ne da povsem in na hitro ločiti.

A moja pričakovanja (in verjetno pričakovanja večine mladih iskalcev zaposlitve) so usmerjena predvsem v prihodnost, ki jo ima Slovenija v Evropski uniji, ko naj bi se »doma« dokončno uredila lastninska razmerja, odnos med lastniki kapitala in tistimi, ki z njim upravljajo³⁴ oziroma managerji ter odnos med politično in združeno ekonomsko elito (lastniki in managerji)...

---

³³ Pri nas imamo le precej stroge omejitve financiranja strank iz zasebnega sektorja, hkrati pa stranke dobijo denar tudi iz proračuna, zato so manj odvisne od sredstev iz gospodarstva.

³⁴ Za zdaj pri nas managerji s kapitalom upravljajo predvsem v svojem interesu, a domnevam, da se bo to kmalu spremenilo v prid lastnikov (delničarjev).

5. Literatura

Adam, Frane, Matevž Tomšič (2000): »Transition Elites: Catalysts of Social Innovation or Rent-Seekers«. V: Anton Kramberger (ur.): Družboslovne razprave: Mechanisms of Social Differentiation in Slovenia. Slovensko sociološko društvo, Ljubljana, str. 223-249.

Aron, Raymond (1997): »The ruling Minorities in Western Societies«. V: Eva Etzioni-Halevy (ur.): Classes and Elites in Democracy and Democratization. Garland Publishing, New York & London, str. 86-93.

Atanasovski, Gligor (1997): »Teorije o elitah«. V: Igor Lukšič (ur.): Teorije in praksa. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, str. 31-38.

Bernik, Ivan (1997): Dvojno odčaranje politike. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.

Block, Fred (1997): »The Ruling Class Does not Rule«. V: Eva Etzioni-Halevy (ur.): Classes and Elites in Democracy and Democratization. Garland Publishing, New York & London, str. 259-267.

Bottomore, Tom (1989): »The Capitalist Class«. V: Tom Bottomore (ur.): The capitalist Class: An International Study. Harvester Wheatsheaf, Hertfordshire, str. 1-19.

Bottomore, Tom (1993, 1964): Elites and Society. Routledge, London.

Coates, David (1989) : »Britain«. V: Tom Bottomore (ur.): The capitalist Class: An International Study. Harvester Wheatsheaf, Hertfordshire, str. 19-45.

Dahl, A. Robert (1997): »The Dilemma of Pluralist Democracy«. V: Eva Etzioni-Halevy (ur.): Classes and Elites in Democracy and Democratization. Garland Publishing, New York & London, str.267-275.

Dahl, A. Robert (1997): Uvod v teorijo demokracije. Založba Krtina, Ljubljana.

Etzioni-Halevy, Eva (1993): *The Elite Connection. Problems and Potential of Western Democracy*. Politiy Press & Blackwell Publishers, Cambridge.

Etzioni-Halevy, Eva (1997): »Elites and the Working Class«. V: Eva Etzioni-Halevy (ur.): *Classes and Elites in Democracy and Democratization*. Garland Publishing, New York & London, str. 310-327.

Etzioni-Halevy, Eva (1997): »Classes in Democracy and Democratization«. V: Eva Etzioni-Halevy (ur.): *Classes and Elites in Democracy and Democratization*. Garland Publishing, New York & London, str. 3-7.

Etzioni-Halevy, Eva (1997): »Elites in Democracy and Democratization«. V: Eva Etzioni-Halevy (ur.): *Classes and Elites in Democracy and Democratization*. Garland Publishing, New York & London, str. 43-47.

Eyal, Gil, Ivan Szelenyi, Elealnor Townsley (2001): »Making Capitalism without Capitalists«. V: David B. Grusky (ur.): *Social Stratification. Class, Race and Gender*. Westview Press, Boulder Colorado, Str. 852-858.

Eyal, Gil, Ivan Szelenyi, Elealnor Townsley (2001): »Post-Communist Managerialism«. V: David B. Grusky (ur.): *Social Stratification. Class, Race and Gender*. Westview Press, Boulder Colorado, Str. 233-239.

Hellman, S. Joel (1998): »Winners Take All: The Politics of Partial Reform in Postcommunist Transitions«. V Michael W. Doyle (ur.): *World Politics*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore, str. 203-234.

Huntington, P. Samuel (1997): »The Third Wave«. V: Eva Etzioni-Halevy (ur.): *Classes and Elites in Democracy and Democratization*. Garland Publishing, New York & London, str. 285-293.

Jarc, Suzana (2001): *Delodajalci v Sloveniji*. Fakulteta za družbene vede, (diplomsko delo) Ljubljana.

Keller, Suzanne (1991): *Beyond the Ruling Class. Strategic Elites in Modern Society*. Transaction Publishers, New Brunswick.

Kramberger, Anton (1999): *Poklici, trg dela in politika*. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.

Kramberger Anton (2002): »Objektivnost v družboslovnem raziskovanju (slovenskih) elit«. V: Anton Kramberger (ur.): *Družboslovne razprave*. Slovensko sociološko društvo in Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, str. 41- 59.

Kristan, Igor (2000): *Sistem industrijskih odnosov v Sloveniji, Madžarski ter Danski*. Fakulteta za družbene vede, (diplomsko delo) Ljubljana.

Luhmann, Niklas (1992): *Legitimacija kroz proceduru*. Naprijed, Zagreb.

Marceau, Jane (1989): »France«. V: Tom Bottomore (ur.): *The capitalist Class: An International Study*. Harvester Wheatsheaf, Hertfordshire, str. 46-72.

Manley, F. John (1997): »Rediscovering the American Democratic Dream«. V: Eva Etzioni-Halevy (ur.): *Classes and Elites in Democracy and Democratization*. Garland Publishing, New York & London, str. 120-128.

Martinelli, Alberto, Antonio M. Chiesi (1989): »Italy«. V: Tom Bottomore (ur.): *The capitalist Class: An International Study*. Harvester Wheatsheaf, Hertfordshire, str. 109-139.

Marx, Karl, Friedrich Engels (1997): »Ruling Class, Proletariat, and Bourgeois Democracy«. V: Eva Etzioni-Halevy (ur.): *Classes and Elites in Democracy and Democratization*. Garland Publishing, New York & London, str.7-12.

Michels, Robert (1990): *Sociologija partija u suvremenoj demokraciji*. Informator, Zagreb.

Miliband, Ralph (1997): »State Leaders as Promoters of Capitalist Interests in Democracies«. V: Eva Etzioni-Halevy (ur.): *Classes and Elites in Democracy and Democratization*. Garland Publishing, New York & London, str. 251-259.

Mills, C. Wright (1965): Elita oblasti. DZS, Ljubljana.

Mills, C. Wright (1997): »The Power Elite«. V: Eva Etzioni-Halevy (ur.): Classes and Elites in Democracy and Democratization. Garland Publishing, New York & London, str. 71-78.

Mills, C. Wright (2001): »The Power Elite«. V: David B. Grusky (ur.): Social Stratification. Class, Race and Gender. Westview Press, Boulder Colorado, Str. 202-211.

Mintz, Beth (1989): »United States«. V: Tom Bottomore (ur.): The capitalist Class: An International Study. Harvester Wheatsheaf, Hertfordshire, str. 207-236.

Mirkov, Smiljana (1994): Pojam elite u sociološkoj teoriji. Pravni fakultet, (magistersko delo) Novi Sad.

Mosca, Gaetano (1997): »The Ruling Class in Representative Democracy«. V: Eva Etzioni-Halevy (ur.): Classes and Elites in Democracy and Democratization. Garland Publishing, New York & London, str.53-63.

Mosca, Gaetano (2001): »The Ruling Class«. V: David B. Grusky (ur.): Social Stratification. Class, Race and Gender. Westview Press, Boulder Colorado, Str. 195-201.

Offe, Claus (1985): Družbena moč in politična oblast. Delavska enotnost, Ljubljana.

Offe, Claus (1997): »Capitalism by Democratic Design in East/Central Europe«. V: Eva Etzioni-Halevy (ur.): Classes and Elites in Democracy and Democratization. Garland Publishing, New York & London, str. 302-310.

Pareto, Vilfredo (1997): »The Governing Elite in Present-Day Democracy«. V: Eva Etzioni-Halevy (ur.): Classes and Elites in Democracy and Democratization. Garland Publishing, New York & London, str. 47-53.

Poulantzas, Nicos (1978, 1972): Politička vlast i društvene klase. Izdavački centar Komunist, Beograd.

Poulantzas, Nicos (1997): »The Relative Autonomy of the Capitalist State, Democracy, and Dominant Class«. V: Eva Etzioni-Halevy (ur.): Classes and Elites in Democracy and Democratization. Garland Publishing, New York & London, str. 97-103.

Rus, Andrej (1999): Social Capital, Corporate Governance and Managerial Discretion. Faculty of Social Sciences, Ljubljana.

Rus, Andrej (2000): »Managerial Elite and Market Transition: The Case of Slovenia«. V: Anton Kramberger (ur.): Družboslovne razprave: Mechanisms of Social Differentiation in Slovenia. Slovensko sociološko društvo, (skripta, podiplomski študij) Ljubljana, str. 101- 125.

Rus, Veljko (2001): Podjetizacija in socializacija države. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.

Rus, Veljko (2002): »Sociološki vidiki vodenja in upravljanja«. V: Veljko Rus (ur.): Sociološki problemi managementa – I. del. Fakulteta za družbene vede, (skripta, podiplomski študij) Ljubljana, str. 1-30.

Rus, Veljko (2002): »Power Distribution and Coalition Formation through Privatization«. V: Veljko Rus (ur.): Sociološki problemi managementa – II. del. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, str.1-16.

Stanojevič, Miroslav (1996): Socialno partnerstvo. ČZP Enotnost, Ljubljana.

Therborn, Goran (1997): »The Rule of Capital and the Rise of Democracy«. V: Eva Etzioni-Halevy (ur.): Classes and Elites in Democracy and Democratization. Garland Publishing, New York & London, str. 134-142.

Tomšič, Matevž (1999): Oblikovanje političnih elit v postsocialističnih družbah. Fakulteta za družbene vede, (magistrsko delo) Ljubljana

Useem, Michael (2001): »The Inner Circle«. V: David B. Grusky (ur.): Social Stratification. Class, Race and Gender. Westview Press, Boulder Colorado, Str. 223-232.

Weber, Max (1962): *Basic Concepts in Sociology*. Philosophical Library, New York.

Weber, Max (1994): *Political Writings*. Cambridge University Press, Cambridge.